

УДК 159.922.73:373.29

Світлана Петрівна Байда,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0002-7807-1234
svitlana.bayda@udpu.edu.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СИМПТОМОКОМПЛЕКС ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ДІТЕЙ 6-7 РІЧНОГО ВІКУ

У статті розглянуто питання психологічних особливостей дітей 6–7 річного віку та дослідження їх симптомокомплексу, що дозволило поглибити теорію психічного розвитку для створення дитячої психології кризового віку й отримати дані для обґрунтованої стратегії виховання в ньому.

Перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку є кризовим періодом. Головна його ознака – негативна симптоматика, із зростанням якої відбувається зростання позитивної, є тіннювою, зворотною стороною позитивних зрушень, котрі розгортаються в структурі дитячої особистості. Усвідомлення ролі школяра є однією з провідних ланок у соціальній ситуації розвитку (разом із домаганням ролі дорослого і прагненням до самостійності). Школа як важливий соціальний чинник впливу на дітей, відіграє подвійну роль: із одного боку, вона спроможна запобігти виникненню явищ суб'єктивної кризи, з другого – поглиблює суперечності перехідного періоду, внаслідок чого можуть виникнути ті ж самі явища суб'єктивної кризи. Врахування психологічних особливостей дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку означає побудову спілкування з ними на засадах гуманізму, коли враховуються не тільки позитивні емоції, а й їх негативні переживання: це вплив оптимістичного погляду на природу дитячого розвитку. Стратегія вікового й індивідуального підходу в цьому віковому періоді полягає в розвитку позитивних утворень дітей, котрі розгортаються за їх негативними психологічними особливостями.

Ключові слова: дитина, криза, симптомокомплекс, психічний розвиток, перехідний період.

Svitlana Baida,
PhD of Psychological,
Associate Professor of Psychology chair,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7807-1234
svitlana.bayda@udpu.edu.ua

PSYCHOLOGICAL FEATURES AND SYMPTOM COMPLEX OF TRANSITION PERIOD OF CHILDREN 6–7 YEARS OLD

The article considers the issues of psychological features and the study of the symptom complex of children in the transition from preschool to primary school age, which allowed to deepen the theory of mental development to create child psychology of crisis and get data for a sound education strategy.

The transition period from preschool to primary school age is a crisis period. Its main feature is that the negative symptoms, with the growth of which is the growth of positive, is the shadow, the reverse side of the positive changes that unfold in the structure of the child's personality. Awareness of the role of the student is one of the leading links in the social situation of development (along with the claim to the role of an adult and the desire for independence). School, as an important social factor influencing children, plays a dual role: on the one hand, it can prevent the phenomena of subjective crisis, on the other – deepens the contradictions of the transition period, which may result in the same phenomena of subjective crisis. Taking

into account the psychological characteristics of children in transition from preschool to primary school age means building communication with them on the basis of humanism, taking into account not only positive emotions but also their negative experiences: the impact of an optimistic view on the nature of child development. The strategy of age and individual approach in this age period is to develop positive formations of children, which unfold according to their negative psychological characteristics.

Key words: *child, crisis, symptom complex, mental development, transition period.*

Знання вікової специфіки психічного розвитку дітей на переході від дошкільного до молодшого шкільного віку, який умовно називають кризою «6–7 років», становлять необхідну умову для вирішення комплексу проблем щодо організації їх навчальної діяльності та спілкування. Розвиток дитини в період кризи «6–7 років» вивчений недостатньо, відносно нього до цього часу залишається ситуація, на яку в свій час вказував Л.С. Виготський. Він стверджував, що стабільні періоди вивчені значно досконаліше, ніж ті, які характеризуються іншим шляхом розвитку – кризам [7]. Між тим вивчення кризи «6–7 років» дозволяє поглибити теорію психічного розвитку і отримати нові дані для вироблення обґрунтованої стратегії виховання дітей. Отже, назріла необхідність створення психології дітей кризового віку.

Психолого-педагогічна практика свідчить, що успішність виховного процесу в середніх і старшій класах багато в чому залежить від стану виховання в початковій школі. Висновок вітчизняної психології, що найбільш сприятливі передумови можуть залишитися нереалізованими за відсутності адекватних форм організації діяльності та спілкування, має принципове значення для обґрунтування методологічних основ консультативної допомоги в перехідному періоді від дошкільного до молодшого шкільного віку, тобто, йдеться про орієнтацію батьків, вчителів, інших осіб, які приймають участь у вихованні, у вікових та індивідуальних особливостях дитини в кризовій стадії її розвитку.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку є найменш вивченим серед інших перехідних періодів, хоча був описаний одним із перших. За традицією, що йде від Л. С. Виготського [8], П. П. Блонського [4], його називають кризою «7 років», Д. Б. Ельконін [11], В. В. Давидов [9], О. М. Леонтьєв [14], О. Є. Сапогова [16], О. Є. Кравцова [13], Л. І. Божович [5], М. Г. Елагіна [10], І. Є. Валітова [6]. Недооцінка цього періоду приводить до довільного тлумачення вікових меж дошкільного і молодшого шкільного віку: якщо дитина 6–7 років потрапляє в групу старших дошкільників, то звертається увага на розвиток тих психічних особливостей, які дозволяють співвідносити її з дітьми середнього і старшого дошкільного віку; якщо ж нею цікавляться як молодшим школярем, то розглядають зародження тих рис, які зближують її з старшими дітьми, а власне специфіка перехідного періоду між ними залишається нез'ясованою.

Мета дослідження – визначити основні психологічні особливості та дослідити симптомокомплекс дітей перехідного періоду.

Визначний момент у житті дитини – початок навчання у школі. Він суттєво змінює весь спосіб її буття. Властиве дошкільно безпечне й безтурботне середовище змінюється світом, наповненим безліччю вимог, обов'язків і обмежень: жорсткий режим відвідування школи; систематична праця, укладена в більші часові рамки; нові норми і правила поведінки; виконання вказівок

учителя. Посилення в суспільстві несприятливих соціально-економічних факторів зумовлюють появу небажаних тенденцій у міжособистісній взаємодії дітей з дорослими: відзначається зменшення і збіднення змісту спілкування, дефіцит теплоти, втрата емоційного благополуччя, втрата «вміння співпереживати» – якості, яка детермінує поведінку особистості – все це негативно впливає на моральне становлення особистості [3].

Вивчати дитячий розвиток означає вивчати перехід дитини від однієї вікової стадії до наступної та відповідні зміни її особистості, які відбуваються в конкретних соціально-історичних умовах [3].

Пріоритет у вивченні віковий криз у контексті психічного розвитку дитини належить вітчизняній педології [1]. Якщо абсолютна більшість зарубіжних дослідників розглядали їх як своєрідні вікові аномалії, хвороби росту, невротичні відхилення і, навіть, давали їм назви більше художньо-літературні, аніж наукові: вік бурі і натиску, вік впертості, то провідними вітчизняними педологами поступово обґрунтовується протилежна позиція [15]. Зауважимо, що конкретних психологічних досліджень було ще дуже мало. Тому такими цінними є праці М. Я. Басова і його співробітників, головним чином, в плані організації психічних процесів. Проблем власне дитячої психології вони не піднімали, однак, аналізуючи психологічні особливості 6–7-річних дітей. М. Я. Басов наголошує на специфіці їх розвитку: [2];

А. Б. Залкінд вперше піднімає проблему циклічності в психічному розвитку і так само, як М. Я. Басов, не вбачає в перехідному періоді тільки негативних явищ [12]. Він критикує погляди, згідно яких кризовий етап постає однорідним етапом, якому властиві лише такі явища, з котрими впоратися надзвичайно важко. На жаль, ідея такого підходу А. Б. Залкінда більше розкривається при аналізі критичного періоду в розвитку підлітків, коли він визначає три типи процесів, що там відбуваються.

Важливо взяти до уваги ще один аспект – питання про важковихованість дітей в кризовому періоді. Л. С. Виготський вважав, що падіння успішності, послаблення інтересу до шкільних занять, загальне зниження працездатності, більш-менш гострі конфлікти з оточуючими, хворобливі переживання, внутрішні конфлікти; вказавши на зумовленість абсолютної важковихованості зовнішніми факторами, він прагне показати необхідність кризових періодів.

Отже, другим аспектом важковихованості в Л. С. Виготського є відносна важковихованість, яка виявляється в зниженні темпу просування дитини в навчальному процесі [7].

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам визначити такі основні позитивні новоутворення перехідного вікового періоду:

- а) формування довільної поведінки і вміння контролювати себе в різних ситуаціях: вміння підпорядкування власних безпосередніх поведінкових реакцій соціальним вимогам, вказівкам дорослих, власним цілям, внаслідок чого у поведінці дитини відзначається більша організованість, зібраність, дисциплінованість. Названі утворення узгоджуються з даними фізіології, що після 5-ти років у дітей на завершальну фазу виходить формування лобових ділянок кори головного мозку, які відповідають за довільність регуляції поведінки, і можуть бути співвіднесені з втратою безпосередності [7];

- б) формування свідомої орієнтації на соціальні норми і вимоги, поява внутрішніх ідеалів авторитетів;
- в) бажання здійснювати соціально значиму і оцінювану діяльність;
- г) диференціація зовнішнього і внутрішнього життя, усвідомлення наявності свого «Я» серед інших, порівняння себе з іншими, формування зачатків самооцінки, рефлексії, рівня домагань. Ці прояви можна співвіднести з інтелектуальним афектом або узагальненням переживань [7].

Як характерна дитяча особливість, дорослими вказувалися їхні переживання. Отже, дана особливість дітей введена нами до симптомокомплексу не випадково. Л. С. Виготський зазначає, що переживання є тією структурною одиницею, яка дозволяє краще вивчити природу перехідного періоду, передбачає єдність середовищних і особистісних моментів. Переживання – це внутрішнє відношення дитини як людини до певних явищ дійсності. В зв'язку з цим ми вважали за потрібне перевірити вказане припущення, взявши для розгляду два компоненти переживання, які найбільш часто відзначались у дослідженні: переживання власних успіхів (невдач) і вміння співпереживати.

У якості новоутворень перехідного періоду розглядалися такі психологічні особливості дітей:

- а) почуття гордості за власні досягнення – як центральне новоутворення кризи «6–7 років»;
- б) почуття обов'язку – як важливий компонент моральної вихованості й важлива складова ціннісних орієнтацій;
- в) довільність поведінки, що виявляється у вмінні контролювати й оцінювати себе.

Згідно результатів дослідження між вказаними компонентами довільності поведінки існують значні відмінності у формах прояву та рівнях усвідомлення. Вказані психологічні особливості трактуються нами в якості новоутворень перехідного періоду. Попередньо зауважимо, що всі вони, хоча й характеризувалися високим рівнем прояву, однак були нестабільними, коливалися в широкому діапазоні, – тобто, перебували в стадії становлення, не сформованості.

Найбільш істотною рисою кризи «6–7 років» є початок диференціації зовнішньої й внутрішньої сторін особистості дитини, зокрема, зовнішньою ознакою дітей цього віку є втрата дитячої безпосередності, поява моментів, не зовсім зрозумілих дорослому [7].

В результаті дослідження ми пропонуємо такі основні її складові:

- а) пустотливість – поведінка, в якій яскраво виявляється дитяча активність, ініціативність;
- б) примхливість – висловлення дитиною незадоволення процесом або результатом виконання певних дій, часто супроводжується плаксивістю й може використовуватися як засіб досягнення поставленої мети;
- в) кривляння – більше пов'язується із передплачевим станом дитини у випадку незадоволення нею власних потреб;
- г) ябедництво – розповідь дорослим про власні негаразди в спільній діяльності з партнерами з метою їх осуду, покарання, коли «потерпілий»,

як правило, не задумується над власною роллю в конфлікті, вбачаючи провину лише в діях партнерів;

д) манірність – дитяча поведінка розглядається результатом поступової втрати вказаних вище проявів дитячої безпосередності, тобто, це свого роду, їх антипод, як необхідна умова дорослішання дитини. Супроводжується підкреслено уповільненим виконанням дій, в основі яких знаходиться прагнення наслідувати дорослих.

Дорослим пропонувалося визначення вказаних негативних симптомів, за основу яких бралися думки Л. С. Виготського:

а) негативізм – реакція на пропозицію дорослих;

б) впертість – поведінка, зумовлена не бажанням дитини, а її вимогою;

в) перекірливість – спрямованість проти виховних норм, що пропонуються дітям;

г) норовливість – прагнення дитини виконувати дії самостійно, наслідуючи дорослих;

д) протест-бунт – поведінка дитини відзначається непримиримістю, яка поступово переростає в сварки з дорослими, особливо з батьками;

є) знецінення вимог дорослих – вияв неповаги до дорослих, як носіїв моральних норм, що формується внаслідок несприятливого психологічного мікроклімату, де взаємні образи стають звичним явищем;

є) деспотизм – прагнення дитини мати владу над оточуючими її дорослими і, перш за все, батьками.

Вказаний перелік негативного симптомокомплексу було запропоновано батькам, вихователям, класоводам із проханням визначити частоту і силу їх прояву. В результаті опитування виявилось, що з названої «сімки» найвищий рейтинг отримали, відповідно, впертість і негативізм, які перебували в значному відриві від решти її складових: норовливості, перекірливості, деспотизму, протесту-бунту, знецінення вимог дорослих. Характерно, що останні симптоми відзначалися дорослими як нетипові, що рідко зустрічаються в процесі міжособистісної взаємодії. А «норовливість», котра займає перше місце в наведеному переліку, розцінюється ними позитивною психологічною особливістю в спрямованості дітей, як наслідок прагнення до самостійності, незалежності.

Таким чином, нами був складений остаточний перелік симптомокомплексу, який є типовим для перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку: почуття обов'язку, почуття гордості за власні досягнення, вміння співпрацювати з дорослими, вміння самооцінювати, вміння самоконтролю, переживання власних успіхів (невдач), усвідомлення ролі школяра, вміння співпереживати, домагання ролі дорослого, дитяча безпосередність, прагнення до самостійності, впертість, негативі, хитрощі, лінощі, хвалькуватість, недбалість, дратівливість.

Шкала оцінки прояву симптомокомплексу поведінки дітей в перехідному періоді від дошкільного до молодшого шкільного віку набула такого вигляду: симптом відсутній або зустрічається епізодично; симптом швидше відсутній, аніж притаманний дитині; прояви симптому мають стабільний характер; симптом швидше притаманний дитині, аніж відсутній;

симптом притаманний дитині, проявляється стабільно і характеризується як усвідомлена реакція на впливи оточуючого середовища.

Нами було встановлено, що динаміка складових симптомомкомплексу у дівчаток і хлопчиків у віковому інтервалі 5–9-й років відрізняється в таких аспектах:

- а) у термінах входження всіх, без винятку, психологічних особливостей, взятих для аналізу, в перехідний період;
- б) у різних кількісних характеристиках окремих психологічних особливостей (наприклад, дратівливість у хлопчиків оцінюється порядком домашніх завдань);
- в) спроби висловити нові ідеї й переконати дорослих у їх правильності, наприклад, як краще скласти режим дня, як краще одягатися в залежності від погодних умов та ін.

Самостійність у дітей розгортається краще, якщо дорослі створюють їм позитивну мотивацію, викликають позитивні емоції, відзначають значущість їх зусиль, не домагаються абсолютного сліпого виконання тільки своїх ідей, вміють йти на компроміси. В протилежному випадку пригнічується здатність дітей до ініціативних, самостійних дій. Важливим фактором у стратегії індивідуального підходу до них є врахування факту значущості зв'язків самостійності з домаганням ролі дорослого й усвідомленням ролі школяра.

У результаті вивчення психологічних особливостей дітей у виявлених орієнтовних межах перехідного періоду пропонуємо основні їх профілі, в основі яких знаходяться такі критерії:

- а) особливості соціальної ситуації розвитку;
- б) рівень розвитку моральної й емоційної сфер;
- в) рівень сформованості довільності дій;
- г) ступінь прояву дитячої безпосередності;
- д) форми прояву позитивного й негативного симптомомкомплексів: активна (ініціативна, діяльна) та пасивна (очікуюча).

Тип А (*безконфліктний, відстаючий*).

Дитина пасивно сприймає статус, який визнається батьками. Домагання ролі дорослого має слабкі форми прояву. Ця ситуація влаштовує і дітей, і дорослих. Так звані «зручні» діти. Лідери-виконавці. Прояви негативного й позитивного симптомомкомплексів слабкі. Усвідомлення ролі школяра супроводжується позитивною мотиваційною готовністю, однак, часто відчувають страх перед школою, особливо в міру наближення часу до вступу в неї. Довільність дій несформована, перебувають під контролем дорослих. Більше пасивні, іноді виявляють власну ініціативність, легко погоджуються з дорослими з приводу їх доцільності. Високий ступінь проявів дитячої безпосередності – примхливості, кривляння, менше – пустотливості, ябедництва, зовсім нечасто зустрічається манірність. Небезпека – існує ймовірність небажаної навіюваності, оскільки діти легко піддаються різноманітним впливам, появи байдужості, зародження соціального інфантилізму. Позиція дорослих повинна передбачати розвиток ініціативності, самостійності, вміння займати активну життєву позицію. Зазначена «зручність» дітей, суть якої полягає в ілюзії безпроблемності їх виховання, має негативний аспект, оскільки не видно, які саме зрушення відбуваються в структурі їх особистості. Діти ще не вступили в перехідний період розвитку. Така ситуація може сприяти виникненню суб'єктивної кризи.

Тип Б (*конфліктний, встигаючий*).

Діти критично оцінюють статус, який визнається за ними дорослими (особливо, це стосується «малого», котрий дітей не влаштовує). Прояви позитивного й негативного симптомокомплексів характеризується різною силою прояву. Усвідомлення ролі школяра супроводжується домаганням ролі дорослого, особливо, в сім'ї. Довільність дій несформована, однак діти наполегливі в діяльності. Відзначається зростання питомої ваги моральної сфери (почуття гордості за власні досягнення, почуття обов'язку) і емоційної сфери (переживання власних успіхів (невдач), вміння співпереживати). Прагнуть виявляти активність, самостійність, однак, не завжди зустрічаються із розумінням дорослих. Відбувається поступова втрата дитячої безпосередності, особливо примхливості, кривляння, менше – пустотливості, ябедництва, дедалі частіше з'являється манірність. Відзначається зростання негативного симптомокомплексу, особливо, впертості, драгітливості (у хлопчиків), хитрощів (у дівчат). Небезпека – існує ймовірність зростання негативного симптомокомплексу, якщо дорослі будуть акцентувати на ньому свою увагу, не вбачаючи за ними позитивних утворень (можуть з'явитися явища суб'єктивної кризи). Позиція дорослих повинна передбачати розвиток самостійності, ініціативності, зосереджуючись на розвитку утворень моральної й емоційної сфер.

Тип С (*безконфліктний, випереджаючий*).

Визначається критичністю оцінки статусу, який визнається батьками, однак, діти слідуєть йому, оскільки батьки є для них авторитетом у сім'ї, а в школі або в дитсадку – вчитель, вихователь. Прояви негативного й позитивного симптомокомплексів виявляються часто, з різною силою, однак питома вага позитивних зрушень домінує. Відзначається стабільністю в розвитку провідних ланок моральної (почуття обов'язку) й емоційної сфер (вміння співпереживати). Діти наполегливі в діяльності, можуть контролювати свої дії, однак, не завжди в змозі оцінити правильність, доцільність своїх вчинків. Прагнуть виявляти самостійність, ініціативність, завжди прислухаються до вимог, порад дорослих, однак, не завжди поспішають їх виконувати, часто прагнуть самостійно переконатися в їх доцільності. Небезпека – існує ймовірність появи й стабілізації таких негативних особливостей як хвалькуватість, зарозумілість. Позиція дорослих повинна передбачати розвиток ініціативності, самостійності дітей, акцентувати увагу на розвитку їх позитивної спрямованості, особливо, моральної. Такий тип є ідеалом у виховній роботі, де дорослі не акцентують уваги на негативних проявах симптомокомплексу дитини.

Тип Д (*конфліктний, відстаючий*).

Визначається критичністю статусу, який визнається батьками. Домагання ролі дорослого є одним із головних прагнень дітей, яке дорослими часто не задовольняється без всякої аргументації, внаслідок чого діти переживають почуття емоційного дискомфорту. Усвідомлення ролі школяра сприймається необхідністю, коли настає пора йти в школу. Сильні форми прояву позитивного й негативного симптомокомплексів, причому відзначається наростання останнього. Довільність дій слабка, діти часто виглядають зі сторони «некерованими». Поведінка часто відзначається немотивованою спонтанністю, емоційністю. Позитивні утворення нестабільні, в багатьох випадках залежать від настрою дітей. Небезпека – існує ймовірність перетворення

негативних симптомів у рецидиві особистості, які згодом набудуть стабільності.

Небажаний тип. Його формування визначається невмілими впливами дорослих, які або не хочуть (за умов, коли вміють), або не вміють враховувати психологічні особливості дітей в аспекті ствердження власного «Я», або не знають їх. Загострення проявів негативного симптомокомплексу, особливо, впертості, дратівливості (в хлопців), хитрощів (у дівчат), лінощів, негативізму, розглядаються явищами суб'єктивної кризи, котра виникає внаслідок некомпетентних впливів на психічний розвиток дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочелюк В.Й., Зарицька В.В. Педагогічна психологія. Центр навч. л-ри. Київ. 2006. 248 с.
2. Басов М.Я. Общие основы педологии. Госиздат РСФСР. Москва. 1937. 744 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ. Либідь. 2003. Т1. 280 с.
4. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические произведения. Педагогика, Москва. 1979. Т1. 304 с.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологическое исследование. Просвещение. Москва. 1968. 464 с.
6. Валитова И.Е. О кризисе 7 лет и новообразованиях дошкольного возраста. Народное образование. Минск. 1990. С. 64-69.
7. Выготский Л.С. Детская психология. Педагогика. Москва. 1984. Т4. 432 с.
8. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. Педагогика. Москва. 1984. Т4. 375 с.
9. Давыдов В.В. Генезис и развитие личности в детском возрасте. *Вопросы психологии*. 1991. № 1.
10. Элагина М.Г. Христоматия по детской психологии. Москва. 2005. 427 с.
11. Эльконин Д.Б. Детская психология (развитие ребенка от рождения до семи лет). Москва. 1960. 228 с.
12. Залкинд А.Б. Половое воспитание. Москва. 1928. 143 с.
13. Кравцов Г.Г., Кравцова О.Є. Шестилетний ребенок. Психологическая готовность к школе. Знание. Москва. 1987. 321с.
14. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. Москва. 1983. Т. 2. 158 с.
15. Маслоу А. «Теория человеческой мотивации» Мотивация и личность. Евразия. СПб. 1999. 105 с.
16. Сапогова О.Є. Психология развития человека. Аспект Пресс. Москва. 2005. 460 с.

REFERENCES

1. Bochelyuk, V.Y., & Zaritska, V.V. (2006). *Pedagogichna psihologiya*. Tsentr navch. l-ri. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Basov, M.Ia. (1937). *Obshchye osnovy pedolohyy*. Hosyzdat RSFSR. Moskva. [in Russian].
3. Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: Osobystisno orientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady*. Kyiv. Lybid. T1. [in Russian].

4. Blonskiy, P.P. (1979). Yzbrannyye pedahohycheskiye y psykholohycheskiye proyzvedeniya. Pedahohyka, Moskva. T1. [in Russian].
5. Bozhovych, L.Y. (1968). Lychnost y ee formyrovanye v detskom vozraste. Psykholohycheskoye yssledovanye. Prosveshchenye. Moskva. [in Russian].
6. Valytova, Y.E. (1990). O kryzyse 7 let y novoobrazovaniakh doshkolnoho vozrasta. Narodnoye obrazovanye. Mynsk. 64-69. [in Russian].
7. Vyigotskiy, L.S. (1984). Detskaya psihologiya. Pedagogika. Moskva. T4. [in Russian].
8. Vyigotskiy, L.S. (1984). Voprosyi detskooy psihologii. Pedagogika. Moskva. T4. [in Russian].
9. Davyidov, V.V. (1991). Genesis i razvitie lichnosti v detskom vozraste. *Voprosyi psihologii*. # 1. [in Russian].
10. Elagina, M.G. (2005). Hristomatiya po detskooy psihologii. Moskva. [in Russian].
11. Maslou, A. (1999). «Teoriya chelovecheskooy motivatsii» Motivatsiya i lichnost. Evraziya. SPb. [in Russian].
12. Sapogova, O.E. (2005). Psihologiya razvitiya cheloveka. Aspekt Press. Moskva. [in Russian].

Бібліографічний опис для цитування:

Байда С.П. Психологічні особливості та симптомокомплекс перехідного періоду дітей 6–7 річного віку. *Психологічний журнал*. 2021. №6. С. 6–14.

Nordic walking on the psychological state of students, a study was conducted in November and December 2020. The sample consisted of first and third year students (50 people) without health restrictions.

The effectiveness of the introduction of Nordic walking in a set of means of physical education for students of higher education is revealed. The study revealed the relationship between Nordic walking in the woods and changes in the psycho-emotional state of first and third year students of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna. From the obtained results it follows that the share of subjects with positive and cheerful psycho-emotional status has increased significantly due to people with emotional instability, tension, dissatisfaction, resentment and aggression. Differences in the psycho-emotional background of students of different courses can be explained by some adaptation to the psycho-emotional loads of third-year students, and the emotional instability of first-year students – by changing the format of education.

Key words: *psychological state, Nordic walking, personality, stress, students.*

Однією зі складових людського життя є фізична культура. Багато людей не уявляють повсякденне життя без спорту. Адже фізичне навантаження здатне змінити не тільки зовнішній стан, а й психологічний. Це один з прекрасних способів знизити рівень стресу і привести організм в стійкий стан.

Здоров'я людини – це повне фізичне, духовне і соціальне благополуччя. Скандинавська ходьба є унікальним видом спорту. Навантаження корисне для здоров'я людини, яка не має протипоказань. При виконанні руху задіяно 90 відсотків м'язів. Заняття скандинавською ходьбою сприяє зняттю нервово-емоційної напруги, насиченню організму киснем. Адже основу життя складають аеробні можливості організму. Це впливає на здатність особистості тривалий час виконувати напружену роботу, тобто нарощувати фізичну працездатність і витривалість.

На думку Мулик К. В., безперечною перевагою цього виду є те, що заняття проводяться на відкритому повітрі, на природі, що створює додатковий гартуючий ефект і благотворно впливає на психоемоційний стан, допомагає зняти стрес і психологічну втому [3]. Як зазначає Касарда О. З., рухова активність – невід'ємний складник життєдіяльності, що забезпечує адаптаційну, енергетичну, нервову й обмінну функції організму людини. Розрізняють звичайну й спеціально організовану рухову активність. До звичайної рухової активності, згідно з визначенням ВООЗ, належать усі види рухів, пов'язані з природними потребами людини, а також навчальна й виробнича діяльність. Спеціально організована м'язова діяльність (фізкультурна активність) передбачає різноманітні форми занять фізичними вправами, активний рух до або з навчання (на роботу). Саме спеціально організована рухова активність – основа здорового життя людини [1].

Окрім чисельних захворювань учнів (захворювання органів дихання, органів зору, органів травлення тощо), значно зросли показники погіршення психічного й духовного здоров'я школярів. Сьогодні нервово-психічні відхилення зафіксовано у 88 % дітей, що пояснюється не лише впливом різних негативних чинників, але, перш за все, недостатньою увагою до питань здорового способу життя дітей і дорослих [2].

Метою статті є розкрити ефективність заняття скандинавською ходьбою як засобу соціально-психологічної реабілітації.

Ходьба з палицями називається в міжнародній практиці Nordic Walking, в перекладі – нордична ходьба, вона ж скандинавська, фінська або північна. Скандинавська ходьба – вид фізичного навантаження, прогулянка на свіжому повітрі з парою модифікованих лижних палиць. Для нашої країни

скандинавська ходьба – порівняно молодий вид рухової активності, що набув поширення в практиці лікувальної фізичної культури, частково в практиці спортивної підготовки лижників та біатлоністів як засіб тренування в літню пору, як засіб оздоровлення і активного відпочинку.

В умовах пандемії для різних категорій населення характерні: загроза вірусу, відсутність контролю, невизначеність, соціальна ізоляція, зміна звичного ритму життя – ідеальні умови для розвитку і посилення тривоги та депресії. У цих умовах можуть загостритися ті психологічні проблеми, які існували у людини раніше.

Як вважають багато фахівців, одним з найсильніших чинників, що впливає на установки і поведінку людей в похилого віку, є те, що вони можуть піти з активного громадського життя, як соціального, так і сімейного. Багато літніх людей страждають від самотності.

Одним з ефективних способів вирішення даної проблеми можуть стати групові заняття скандинавської ходьбою. Люди похилого віку, які регулярно займаються скандинавської ходьбою, в процесі занять можуть налагодити нові дружні відносини і знайомства, будучи більш активні фізично, вони стають більш активні, і в соціальному плані, а значить, з меншою ймовірністю схильні до виключення з життя суспільства.

Регулярна ходьба з палицями в групі з інструктором або просто зі знайомими і друзями допомагає старшим людям подолати почуття самотності. Скандинавська ходьба і фізично активний спосіб життя дозволяють підтримувати функціональну самостійність і оптимізувати активну участь в суспільному житті.

Малорухливий спосіб життя молоді (дистанційне навчання, віддалена робота вдома та ін.) викликають негативні наслідки, призводять до хронічних захворювань. Багато часу вони проводять за комп'ютером та телефоном. У багатьох випадках заняття фізкультурою не компенсують рухове навантаження молоді. Відсутність або нестача фізичної активності призводить до зміни зовнішнього вигляду: сутула спина, зайва вага, зіпсований зір, сколіоз. Можна перераховувати безліч захворювань, викликаних сидячим способом життя, але щоб уникнути проблем зі здоров'ям і отримати від життя позитивні емоції, слід займатися спортом. Скандинавська ходьба може бути альтернативною формою отримання фізичним навантаженням.

У сучасному світі проблема стресу та стресостійкості стає найбільш актуальною. Реакція на стрес можлива в двох варіантах, стресові ситуації – мобілізують на активну діяльність, або здійснюють негативний вплив на організм людини, на її психоемоційний стан. Стресом можна вважати різні емоційні реакції організму, що виникають як відповідь на розбіжність між вимогами до нього і здатністю задовольнити дані вимоги ресурсами самого організму. Тому поняття стрес, а частіше емоційний стрес, застосовується до будь-якого психоемоційного напруження [5].

При ходьбі у людини задіяні руки, спина і ноги, що збільшує навантаження і тренує витривалість. Перевагою такої фізичної активності є гарний настрій і зняття стресу, поліпшення постави і зміцнення м'язів спини, зміцнення м'язів живота, нормалізація сну, зміцнення емоційно-вольової сфери, активізація діяльності головного мозку і оживлення зв'язку між «відпочиваючими» при гіподинамії зонами мозку.

З метою вивчення впливу скандинавської ходьби на психологічний стан студентів було проведено дослідження у листопаді та грудні 2020 року. Взяли участь студенти першого та третього курсу (50 осіб) без обмежень за станом здоров'я.

Для вивчення емоційного стану випробуваних був застосований метод колірних виборів в модифікації Собчик, він являє собою адаптований варіант колірного тесту М. Люшера, який був запропонований студентам до і після тридцяти хвилинного заняття скандинавською ходьбою. Тест являє собою набір з восьми колірних карток. Випробуваному пропонувалося онлайн скласти із запропонованих йому колірних карток ряд, починаючи з самого приємного кольору, погодившись з тим, наскільки цей колір вважаємо за краще в порівнянні з іншими при даному наявному виборі і в даний момент, і закінчуючи самим неприємним [1]. Далі записати цю послідовність у вигляді цифр. Перший обраний колір характеризує бажаний стан, другий – реальний.

До початку заняття скандинавською ходьбою студенти 1 курсу віддали перевагу фіолетовому кольору (36 %), який відповідає за емоційну нестійкість, напруженість; коричневому (20 %) – незадоволеність, образи; сірому (16 %) – втома, байдужість; чорному (12 %) – агресивність, озлобленість (рис.1).

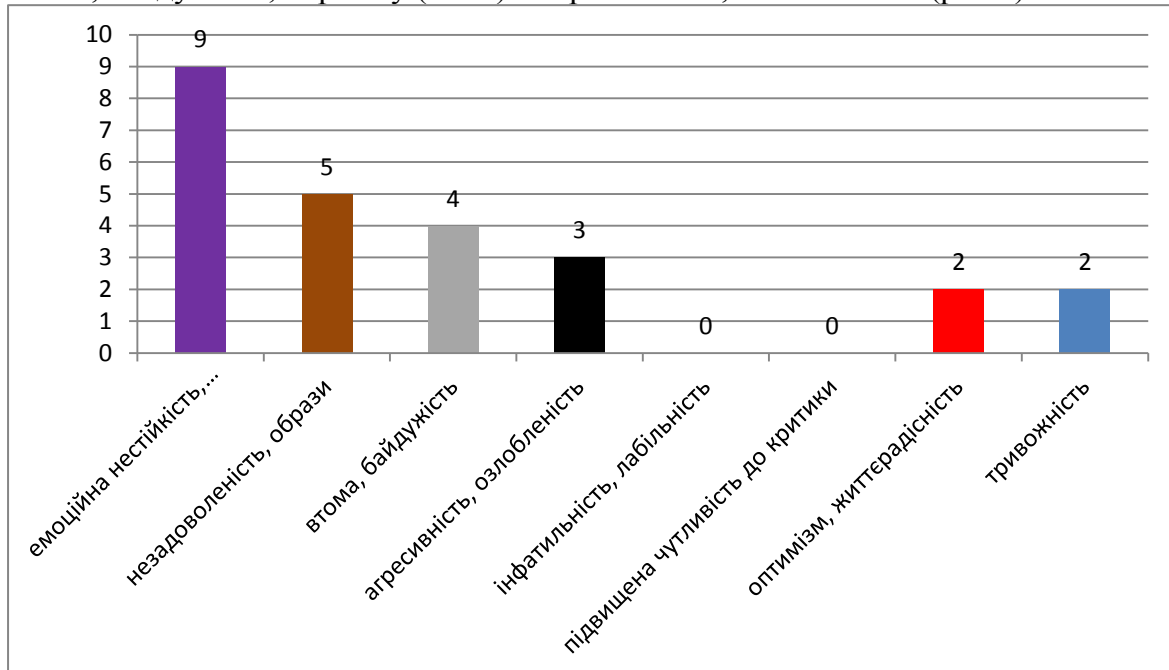

Рис. 1. Результати студентів 1 курсу до заняття скандинавською ходьбою

У студентів третього курсу домінував сірий (40 %), фіолетовий (36 %), жовтий (16 %) кольори. І лише 8 % студентів обрали червоний колір, який відповідає за оптимізм та життєрадісність.

Провівши повторну діагностику після двох місячних занять скандинавською ходьбою, отримали результати, що свідчать про зміни в психоемоційному стані студентів. У студентів першого курсу збільшилася кількість, які обрали червоний колір (оптимізм, життєрадісність) – 32 %, а незадоволеність та емоційна нестійкість знизилася – 20 % і 12 %. Інші показники великими змінами не відрізняються.

У студентів третього курсу також відбулося зростання оптимізму та життєрадісності 40 % та зниження відсотка втоми, байдужості, емоційної нестійкості.

З результатів бачимо, що частка студентів з оптимістичним та життєрадісним психоемоційним станом значно збільшилася за рахунок зменшення студентів з емоційною нестійкістю, напруженістю, агресією. Причиною цього є оптимальне фізичне навантаження, яке сприяло виробленню ендорфінів, які підвищили емоційний тон, а також заняття проходили в лісі, парку, які здійснюють психотерапевтичний ефект. Відмінності в психоемоційному фоні студентів можна пояснити адаптацією до психоемоційних навантажень 3 курсу та емоційною нестійкістю 1 курсу, яка пов'язана зі зміною формату навчання.

Представимо методику включення скандинавської ходьби в комплекс засобів фізичного виховання та розвитку студентів у закладі вищої освіти, яка дозволяє не тільки нормалізувати і зміцнити фізичне здоров'я, але і подолати стійкість до можливих стресових ситуацій [4, с. 134].

Таблиця 1.

Методика включення скандинавської ходьби в комплекс засобів фізичного розвитку студентів

Завдання	Методичні основи
Засвоєння техніки скандинавської ходьби.	При ходьбі оптимального тренувального режиму від 30 до 90 хв., повільний темп.
Підвищити рівень загальної витривалості.	Поступовий перехід з рівнини на пересічну місцевість; при покращенні загального стану можна вибирати більш складніші ландшафти.
Підвищити функціональний стан та забезпечити позитивну динаміку рівня фізичної підготовки.	При отриманні хорошого фізичного стану поступово включати в методику першого етапу ходьбу вверх та вниз на визначений час.
Підтримувати досягнутий рівень функціонально стану основних систем організму.	При хорошому загальному стані до використовуваних методик додати біг з палками після невеликої розминки. Для цього потрібно обрати схил 20-60 м. Час роботи до 20 хв. Темп довільний, важлива активна робота рук з посиленням відштовхуванням.
Скандинавська ходьба як засіб корекції та реабілітації порушень стану здоров'я по індивідуальним показанням.	В залежності від досягнутих результатів в рівній мірі використовуються методики з попередніх етапів (індивідуальний підхід). При психологічних порушеннях проводити заняття на природі з супроводженням бесіди.

Людина, регулярно перебуває на свіжому повітрі, насичує все тіло киснем, що позитивно відбивається на багатьох функціях організму, в тому числі і на мисленні. Інтенсивні тренування допомагають зняти напругу в тілі і відволіктися від усього негативу, отриманого за день. Застосування скандинавської ходьби розвивають фізичні якості, що сприятливо позначається на самооцінці. Аеробні кардіонагрузки допомагають впоратися з наслідками сидячого способу життя. Все перераховане сприяє позбавленню від стресу і поліпшення настрою.

Отже, скандинавська ходьба – це не тільки чудова профілактика психічних і фізичних розладів, вона допомагає значно полегшити існуюче захворювання та проблеми. Тому заняття скандинавською ходьбою необхідно включати в програму навчання по фізичному вихованні у закладі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Касарда О. З. Розвиток рухової активності студенток вищих навчальних закладів у процесі занять скандинавською ходьбою : дис. ... канд. пед. н. : 13.00.02. Луцьк, 2016. 207 с.
2. Крамар В. У. Здоровий спосіб життя. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків: ХХХІІ, 2002. №24. С. 56–62.
3. Мулик К. В., Лю Цзе Скандинавська ходьба, як вид рухової діяльності. *Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності*, 2018 С. 60–68. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/148158-%D0%A2%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-320335-1-10-20181124.pdf>
4. Шемятихин В. А., Добрынин И. М., Сидоров Р. В. Влияние скандинавской ходьбы на стрессоустойчивость студентов вузов. *Физическая культура. Спорт. Туризм. Двигательная рекреация*. 2020. №1. Т.5. С. 130–136.
5. Янченко С. В., Вольский В. В. Скандинавская ходьба как один из видов физической нагрузки студентов. *Молодой ученый*. 2019. № 18 (256). С. 61–65.

REFERENCES

1. Kasarda, O. Z. (2016). Rozvytok rukhovoi aktyvnosti studentok vyshchyykh navchalnykh zakladiv u protsesi zaniat skandynavskoiu khodboiu. *Candidates thesis*. Lutsk. [in Ukrainian].
2. Kramar, V. U. (2002). Zdorovyi sposib zhyttia. *Pedahohika, psykhohohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, №24. 56–62. [in Ukrainian].
3. Mulyk, K. V., & Liu, Tsze (2018). Skandynavska khodba, yak vyd rukhovoi diialnosti. *Osnovy sportyvnoho turyzmu v rekreatsiinii diialnosti – Fundamentals of sports tourism in recreational activities*, 60–68. Retrieved from <file:///C:/Users/user/Downloads/148158-%D0%A2%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-320335-1-10-20181124.pdf> [in Ukrainian].

4. Shemyatihin, V. A., & Dobryinin, I. M., & Sidorov, R. V. (2020). Vliyanie skandinavskoy hodby na stressoustoychivost studentov vuzov. *Fizicheskaya kultura. Sport. Turizm. Dvigatel'naya rekreatsiya – Physical Culture. Sport. Tourism. Motor recreation. №1. T.5. 130–136.* [in Russia].
5. Yanchenko, S. V., & Volskiy, V. V. (2019). Skandinavskaya hodba kak odin iz vidov fizicheskoy nagruzki studentov. *Molodoy ucheniy – Young scientist. № 18 (256). 61–65.* [in Russia].

Бібліографічний опис для цитування:

Міщенко М.С. Скандинавська ходьба як засіб соціально-психологічної реабілітації. *Психологічний журнал*. 2021. №6. С. 55–61.

УДК 159.938.3:378

Надія Анатоліївна Харченко*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,**м. Умань, Україна*

ORCID: 0000-0001-6571-0976

e-mail: kharchenkon.a@ukr.net**Василь Михайлович Кишмар***магістрант факультету соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,**м. Умань, Україна*e-mail : valdem333@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

В статті розглянуто питання впливу сімейного виховання на дітей молодшого шкільного віку в період адаптації дитини до школи. Розкрито питання основних обов'язків, які покладені на сім'ю в частині забезпечення безпечного та творчого середовища для розвитку особистості дітей, а також забезпечення їх безпеки при взаємодії з навколишнім світом. Вибір батьками неадекватного типу батьківського ставлення спричинює порушення в процесі їх спілкування з дітьми та впливає на рівень адаптованості дітей молодшого шкільного віку на навчання дітей в школі.

В статті представлені результати емпіричного дослідження особливостей батьківського ставлення до дітей молодшого шкільного віку в період адаптації дітей до навчання в школі. В ході емпіричного дослідження було встановлено, що в групі досліджуваних батьків, які мають дітей молодшого шкільного віку переважає такий хибний тип виховання, як гіперпротекція, гіпопротекція та потурання. Визначено, що надання переваги вибору типу батьківського ставлення «кооперація» посилює прояв інших типів ставлення, таких як «симбіоз» та «авторитарність», що говорить про вплив спрямованості дорослих на продуктивну взаємодію з дитиною, прояви з їх боку щирої зацікавленості та участь у його справах на прагнення дорослого до єднання з дитиною та демократичність при контролі поведінки дитини. Прийняття дитини батьками посилює прагнення дорослого до єднання з дитиною та демократичність при контролі поведінки дитини.

Вибір батьками неадекватного типу батьківського ставлення спричинює порушення у процесі їх спілкування з дітьми, виконуються лише традиційні «батьківські» функції, між батьками та дітьми встановлюється бар'єр, в сім'ї відсутні теплі стосунки, взаєморозуміння.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, батьки, стиль сімейного виховання, прийняття, поведінка.

Nadiya Kharchenko*PhD of Psychological,**Associate Professor of Psychology chair,**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Ukraine*

ORCID: 0000-0001-6571-0976

e-mail: kharchenkon.a@ukr.net**Vasily Kishmar***undergraduate*

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
e-mail : valdem333@gmail.com*

PECULIARITIES OF FAMILY UPBRINGING DURING CHILD'S ADAPTATION TO SCHOOL

The article examines the impact of family education on children of primary school age during the period of adaptation of the child to school. The issues of the main responsibilities that are assigned to the family in terms of providing a safe and creative environment for the development of the child's personality, as well as ensuring his safety when interacting with the outside world, are disclosed. The choice by parents of an inadequate type of parental attitude causes disturbances in the process of their communication with children and affects the level of adaptation of children of primary school age to teaching children at school.

The results of empirical research are presented characteristics of parental attitudes towards children of primary school age during the period of adaptation of children to school. In the course of an empirical study. It was found that in the group of studied parents with children of primary school age, such an erroneous type of upbringing prevails, such as hyperprotection, hypoprotection and connivance. It was found that the preference for choosing the type of parental relationship «cooperation» enhances the manifestation of other types of relationship. Such as «symbiosis» and «authoritarianism»; which indicates the influence of the desire of adults to cooperate with the child, the manifestation of their sincere interest and participation in his affairs, the adult's desire for unity with the child and democracy in the control of the child's behavior. The adoption of the child by the parents strengthens the adult's desire for unity with the child and democracy in controlling the child's behavior.

Parents' choice of an inadequate type of parental relationship causes disturbances in the process of their communication with children, only traditional "parental" functions are performed, a barrier is established between parents and children, and there are no warm relations and mutual understanding in the family.

Key words: *children of primary school age, parents, style of family education, acceptance, behavior.*

З початку ХХ століття в психології постійно зростає інтерес до ролі сімейних факторів у розвитку особистості дитини, в етіології емоційно-особистісних порушень. Поступово відносини між батьками та дитиною, подружжям, сім'єю й позасімейним оточенням, перетворюються в самостійний предмет психологічного вивчення [2]. Їх дослідження здійснюються в самих різних теоретичних підходах: від психоаналітичної традиції, центрованої на ранньому досвіді людини, до роботи з актуальними станами сім'ї як цілісної системи в системному підході.

Цінність сім'ї в українському суспільстві безумовно зростає, інтерес до даної теми у вітчизняній психології пов'язаний ще й з нечисленністю і розрізненістю теоретичних досліджень, а також із запитам практики, з необхідністю створення ефективних і економічних технологій практичної роботи з сім'єю в сучасному суспільстві [1; 4].

Будучи членом родини, дитина має різної якості взаємовідносини з батьками, які можуть здійснювати на неї як позитивний, так і непродуктивний вплив. Наслідком якого є те, що дитина зростає або доброзичливою, відкритою, товариською, або тривожною, грубою, лицемірною, брехливою [5].

Істотний вплив на формування психіки дитини, особливо на етапах вікових криз, має сім'я з певними усталеними зв'язками між її членами. Саме на сім'ю покладені основні обов'язки по створенню середовища для розвитку особистості дітей, а також забезпечення їх безпеки при взаємодії з навколишнім світом. Вибір батьками неадекватного типу батьківського ставлення спричинює

порушення в процесі їх спілкування з дітьми, виконуються лише традиційні «батьківські» функції, між батьками та дітьми встановлюється бар'єр, в сім'ї відсутні теплі стосунки, взаєморозуміння [3].

Вагомий вплив на особистість дитини молодшого шкільного віку має і негативна сімейна атмосфера. Так, аналізуючи фактори дестабілізації психологічного стану молодших школярів, Г. О. Сіліна провідну роль надає сімейним конфліктам, дефіциту батьківської любові, жорстокості, непослідовності у вихованні, надмірній вимогливості, психологічній неграмотності батьків [6]. Забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини у цьому віці можливо лише на основі позитивних, систематичних батьківсько-дитячих взаємин, які мають реалізовуватися емоційно (прояви любові та турботи), мовленнєво (надання порад, пояснення норм поведінки) та ситуативно (контакти під час ігор, праці, розваг).

Мета статті – представити результати емпіричного дослідження особливостей батьківського ставлення до дітей молодшого шкільного віку в період адаптації дітей до навчання в школі.

Емпіричне дослідження проводилося на базі міського центру СССДМ. Вибірку склали 30 батьків, які мають дітей у віці 3–7 років та 7–11 років, з них 20 жінок та 10 чоловіків. Зокрема 10 сімейних пар (повна сім'я) та 10 жінок матері-одиначки. Вік досліджуваних – 27–36 років. Середній вік чоловіків становить 32,3 роки, жінок – 29,85 років. Узагальнений середній показник віку досліджуваних – 30,66 років. Емпіричне дослідження було реалізовано у два етапи: підготовчий; діагностичний.

На підготовчому етапі емпіричного дослідження шляхом вибіркового спостереження за особливостями стосунків між батьками та дітьми клієнтів Центру було сформовано потенційну вибірку. На цьому ж етапі відбувалося формування вибірки. Формуючи її ми виходили з необхідності залучити до дослідження сімейні пари, які переживають кризу трьох років подружнього життя, пов'язану з порушенням рольової взаємодії. Підбір вибірки тривав протягом двох місяців, оскільки відразу підібрати необхідну кількість сімейних пар із схожими проблемами досить складно. Таким чином, в ході першого етапу були вирішено дві важливі задачі: формування вибірки дослідження; підготовка діагностичного матеріалу у вигляді методик.

В ході емпіричного дослідження нами було встановлено, що в групі досліджуваних батьків, які мають дітей молодшого шкільного віку переважає такий хибний тип виховання, як гіперпротекція, гіпопротекція та потурання.

Під час здійснення якісного аналізу існуючих зв'язків хибних типів виховання у досліджуваних, яке здійснювалося за допомогою коефіцієнта кореляції r -Пірсона, нами були встановлено наступне: «Гіперпротекція» має сильні кореляційні зв'язки із таким типом виховання, як «Ігнорування потреб дитини» ($r=0,515$, при $p - 0,01$).

Також доведено існування прямих кореляційних зв'язків гіперпротекції та надмірності вимог-заборон ($r=0,557$, при $p - 0,01$), тобто дитині «все можна». Їй пред'являється величезна кількість вимог, що обмежують свободу і самостійність. Відповідно – існують негативні кореляційні зв'язки між гіперпротекцією та недостатністю вимог-заборон ($r=-0,394$, при $p - 0,05$).

Встановлено кореляційні зв'язки гіперпротекції та: шкали «Перевага дитячих якостей» (ПДК) ($r=0,367$, при $p - 0,05$); шкали «Виховна невпевненість»

(шкала ВН) ($r=0,580$, при $p - 0,01$): обумовлює порушення виховання зниженим рівнем вимог. Відбувається перерозподіл влади в сім'ї між батьками і дитиною на користь останньої; шкали «Нерозвиненість батьківських почуттів» (НРЧ) ($r=0,425$, при $p - 0,05$), тобто посилення гіперпротекції зростає разом із рівнем нерозвиненості батьківських почуттів; аналогічний зв'язок має гіперпротекція із шкалою «Проекція на дитину власних небажаних якостей» (ПНК) ($r=0,564$, при $p - 0,01$) і, нарешті, встановлено сильний кореляційний зв'язок гіперпротекції зі шкалою «Винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання» (ВК) ($r=0,565$, при $p - 0,01$), що обумовлює суперечливий тип виховання, який посилює гіперпротекцію з боку одного із батьків.

Доведено зв'язок гіпопротекції з:

– надмірністю вимог-обов'язків до дитини ($r=0,515$, при $p - 0,01$), що говорить про посилення гіпопротекції із посиленням вимог та посилює ризик психотравматизації й не сприяє повноцінному розвитку особистості дитини;

– недостатністю вимог-заборон (шкала З-) ($r=0,436$, при $p - 0,05$). При зростанні гіпопротекції зростає вседозволеність дитини;

– надмірністю санкцій ($r=0,499$, при $p - 0,01$). Посилення гіпопротекції обумовлює посилення суворих покарань дитини. Відповідно при цьому посилення гіпопротекції унеможливають мінімізацію покарань ($r=-0,445$, при $p - 0,05$);

– розширенням сфери батьківських почуттів (РРЧ) ($r=0,513$, при $p - 0,01$). При цьому гіпопротекція обумовлює прагнення батьків утримати дитину за допомогою підвищеної протекції;

– фобією втрати (шкала ФУ) ($r=0,532$, при $p - 0,01$). Гіпопротекція викликає страх втрати дитини;

– нерозвиненістю батьківських почуттів (шкала НРЧ) ($r=0,567$, при $p - 0,01$). В даному випадку гіпопротекція обумовлює емоційне відкидання, жорстоке поведіння з дитиною.

І, нарешті, за останньою шкалою, що продемонструвала високі показники є шкала «Потурання», де не становлено кореляції із жодним із хибних типів виховання. Оскільки високі показники ми отримали за названими шкалами, й опис кореляційних зв'язків здійснено саме стосовно цих шкал, при цьому, важливо зауважити, що існують сильні кореляційні зв'язки й між іншими шкалами методики

Було встановлено сильний негативний кореляційний зв'язок між «гіпопротекцією» (методика АСВ) та «кооперацією» (методика ОРО) ($r=-0,426$, при $p - 0,05$). Тобто посилення гіпопротекції прямо впливає на зниження прояву такого батьківського ставлення як кооперація. Також існують прямі сильні кореляційні зв'язки між такими стилями батьківського ставлення як «кооперація» та «прийняття» ($r=0,663$, при $p - 0,01$); «кооперація» та «симбіоз» ($r=0,461$, при $p - 0,05$); «кооперація» та «авторитарність» ($r=0,694$, при $p - 0,01$). Це вказує на те, що надання переваги вибору типу батьківського ставлення «кооперація» посилює прояв інших типів ставлення, таких як «симбіоз» та «авторитарність», що говорить про участь батьків у справах дитини та прагнення дорослого до єднання з дитиною, демократичність при контролі поведінки дитини.

Відповідно існують прямі кореляційні зв'язки за стилями «прийняття» та «симбіоз» ($r=0,533$, при $p - 0,01$); «прийняття» та «авторитарність» ($r=0,699$, при

$p = 0,01$). Тобто, прийняття дитини батьками посилює прагнення дорослого до єднання з дитиною та демократичність при контролі поведінки дитини.

В нашому дослідженні інтерпретація дитячих малюнків (проективна методика «Малюнок сім'ї») здійснювалась за В. К. Лосевою. За вказаними критеріями було встановлено, що сприятлива сімейна ситуація відзначається у 65% досліджуваних. Порушення дитячо-батьківських стосунків відзначається у 35%.

Узагальнена інформація про особливості внутрішньосімейних стосунків наступна: 43% малюнків носять позитивну емоційну зарядженість, зображені усі члени сім'ї разом з автором. При цьому на частині малюнків члени сім'ї або тримаються за руки, або в обіймах, або зайняті спільною діяльністю та знаходяться на достатньо близькій відстані один від одного. 35% досліджуваних зобразили членів своєї сім'ї розрізнено. При цьому у двох випадках (6%) суб'єкти були зображені ізольовано: в першому випадку – це були всі члени родини, в іншому – дитина, що може говорити про існування певних проблем у сфері дитячо-батьківських відносин. Цікавим у вищезгаданому малюнку є те, що відстань між подружжям при цьому досить тісна й емоційно позитивно забарвлена. У 8 % досліджуваних відзначається низьке самосприйняття своєї ролі в сім'ї, та невпевненість, що також може бути причиною вибору хибного типу ставлення до дитини.

В ході дослідження нами було встановлено, що серед досліджуваних батьків переважає такий тип батьківського ставлення, як «Прийняття» (середній бал – 13,4), тоді як найнижчі показники отримано за типом «Маленький невдаха» (1,96). Встановлено, що сприятлива сімейна ситуація відзначається у 65% досліджуваних. Порушення дитячо-батьківських стосунків відзначається у 35%.

Узагальнена інформація про особливості внутрішньосімейних стосунків наступна: 43% малюнків носять позитивну емоційну зарядженість, зображені усі члени сім'ї разом з автором. При цьому на частині малюнків члени сім'ї або тримаються за руки, або в обіймах, або зайняті спільною діяльністю та знаходяться на достатньо близькій відстані один від одного. 35% досліджуваних зобразили членів своєї сім'ї розрізнено. При цьому у двох випадках (6%) суб'єкти були зображені ізольовано: в першому випадку – це були всі члени родини, в іншому – дитина, що може говорити про існування певних проблем у сфері дитячо-батьківських відносин. Цікавим у вищезгаданому малюнку є те, що відстань між подружжям при цьому досить тісна й емоційно позитивно забарвлена. У 8 % досліджуваних відзначається низьке самосприйняття своєї ролі в сім'ї, та невпевненість, що також може бути причиною вибору хибного типу ставлення до дитини.

Отже, виділяють п'ять груп дитячо-батьківської взаємодії: конфліктний тип, гармонічний тип, дистантний тип, тип «домінуючі батьки – підкорена дитина» і тип «домінуюча дитина – потураючі батьки».

Вибір батьками неадекватного типу батьківського ставлення спричинює порушення у процесі їх спілкування з дітьми, виконуються лише традиційні «батьківські» функції, між батьками та дітьми встановлюється бар'єр, в сім'ї відсутні теплі стосунки, взаєморозуміння. В проведеному емпіричному дослідженні в групі досліджуваних батьків, які мають дітей молодшого

шкільного віку переважає такий хибний тип виховання, як гіперпротекція, гіпопротекція та потурання. Піки за шкалами методики «АСВ» отримано лише шкалами «Гіперпротекція», «Гіпопротекція» та «Потурання», що вказує на непостійність стилів виховання, їхній розкид на різні полярності: від надмірної опіки над дитиною, до ситуативного звертання уваги на дитину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горецька О. В. Психологічні особливості ставлення батьків до дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць*. Херсон, П. П. Вишемирський, 2009. Ч. 1. С. 277–287.
2. Гуляр О.О. Вплив батьківського ставлення на емоційну сферу дитини молодшого шкільного віку. Режим доступу: <http://intkonf.org.ru/>
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
4. Руденко І. Особливості психічного розвитку дитини: вікові кризи, основні новоутворення, провідні типи діяльності. Режим доступу: <http://teacher.ed-sp.net/>
5. Таран І. Роль сім'ї у формуванні цілісного ставлення дошкільників до інших людей. *Вісник Інституту розвитку дитини*. 2010. № 10. С. 125–130.
6. Шведовська А. А. Специфика позиции родителей при различных типах взаимодействия с детьми дошкольного и младшего школьного возраста. *Психологическая наука и образование*. 2006. № 1. С. 69–84.

REFERENCES

1. Horetska, O. V. (2009). Psykholohichni osoblyvosti stavlennia batkiv do dytyny doshkilnoho viku. *Aktualni problemy praktychnoi psykholohii: zb. nauk. prats.* Kherson, P. P. Vyshemyrskyi. Ch. 1. 277–287. [in Ukrainian].
2. Huliar, O.O. (2015). Vplyv batkivskoho stavlennia na emotsiinu sferu dytyny molodshoho shkilnoho viku. Retrieved from: <http://intkonf.org.ru/> [in Ukrainian].
3. Dutkevych, T. V. (2012). Dytiacha psykholohiia. K.: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
4. Rudenko, I. (2016). Osoblyvosti psykhychnoho rozvytku dytyny: vikovi kryzy, osnovni novoutvorennia, providni typy diialnosti. Retrieved from: <http://teacher.ed-sp.net/> [in Ukrainian].
5. Taran, I. (2010). Rol simi u formuvanni tsilisnoho stavlennia doshkilnykiv do inshykh liudei. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny*. № 10. 125-130. [in Ukrainian].
6. Shvedovska, A. A. (2006). Spetsyfyka pozytsyy rodytelei pry razlychnykh typakh vzaymodeistvyia s detmy doshkolnoho y mladsheho shkolnoho vozrasta. *Psykholohycheskaia nauka y obrazovanye*. № 1. 69-84. [in Russian].

Бібліографічний опис для цитування:

Харченко Н. А., Кишмар В. М. Особливості сімейного виховання в період адаптації дитини до школи. *Психологічний журнал*. 2021. №6. С. 62–67.

УДК 159.938.3:378

Надія Анатоліївна Харченко

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0001-6571-0976
e-mail: kharchenkon.a@ukr.net

Олександр Андрійович Туркулець

магістрант факультету соціальної та психологічної освіти
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
e-mail : gwin2k@gmail.com

КАЗКА ЯК МЕТОД ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розкрито психологічні особливості емоційного розвитку дитини дошкільного віку; проаналізовано основні форми та методи впливу на емоційний розвиток та розглянуто питання ефективності застосування казки як методу психолого-педагогічного впливу на емоційну сферу дошкільника. Встановлено, що особливу роль в збагаченні емоційного досвіду дитини відіграє казка, яка потрібна для підсвідомого або свідомого навчання дитини в сім'ї правилам і мети життя. Метою статті стало представлення результатів емпіричного дослідження впливу казки на емоційну складову дитини дошкільного віку. Результати психолого-педагогічного експерименту, проведеного в двох групах дітей дошкільного віку, в одній з яких використовувався метод казкотерапії, а в іншій групі цей метод не застосовувався, показали, що діти дошкільного віку, в роботі з якими не використовувалась казкотерапія як метод психологічного впливу на емоційну сферу дошкільника мають підвищений рівень тривожності. До переважаючих факторів, які викликають почуття тривожності належать: побудова міжособистісних стосунків із сім'єю, соціальним оточенням дитини. В ході вивчення тривожності було встановлено, що найвищий рівень тривожності проявляється в ситуаціях, які моделюють стосунки «дитина-дорослий», значно нижчий рівень тривожності в рисунках, що моделюють стосунки «дитина-дитина».

Показано, що казка, є ефективним методом психолого-педагогічного впливу на емоційну сферу дошкільників та може продуктивно впливати на емоційний інтелект та тривожність дітей дошкільного віку. У процесі сприйняття казки дитина пізнає певний її сенс, який доступний тільки їй.

Доведено позитивний вплив казки на рівень тривожності, емоційного інтелекту, самопочуття, настрою та активності дошкільників. Розкрито особливості рівня розвитку емоційної сфери дошкільника, їх мислення, мовлення та пізнавальних процесів.

Ключові слова: казка, емоції, емоційний інтелект, дошкільники, розвиток.

Nadiya Kharchenko

PhD of Psychological,

Associate Professor of Psychology chair,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Ukraine

ORCID: 0000-0001-6571-0976

e-mail: kharchenkon.a@ukr.net

Alexander Turkulets
undergraduate
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
e-mail: qwin2k@gmail.com

A FAIRY TALE AS A METHOD OF INFLUENCE ON THE EMOTIONAL SPHERE OF PRESCHOOLERS

The article reveals the psychological features of the emotional development of a preschool child; the basic forms and methods of influence on emotional development are analyzed and the question of efficiency of application of a fairy tale as a method of psychological and pedagogical influence on the emotional sphere of the preschooler is considered. It is established that a special role in enriching the child's emotional experience is played by a fairy tale, which is necessary for the child's subconscious or conscious learning in the family of the rules and purpose of life. The aim of the article was to present the results of study of the influence of fairy tales on the emotional component of a preschool child. The results of a psychological and pedagogical experiment conducted in two groups of preschool children, one of which used the method of fairy tale therapy, and the other group did not use this method, showed that preschool children who did not use fairy tale therapy as a method of psychological influence on the emotional sphere of the preschooler have an increased level of anxiety. The predominant factors that cause feelings of anxiety include: building interpersonal relationships with the family, the social environment of the child. In the study of anxiety, it was found that the highest level of anxiety is manifested in situations that simulate the relationship "child-adult", much lower level of anxiety in the figures that simulate the relationship "child-child".

It is shown that a fairy tale is an effective method of psychological and pedagogical influence on the emotional sphere of preschoolers and can productively affect the emotional intelligence and anxiety of preschool children. In the process of perceiving a fairy tale, the child learns a certain meaning, which is available only to her.

The positive influence of the fairy tale on the level of anxiety, emotional intelligence, well-being, mood and activity of preschoolers is proved. The peculiarities level of emotional sphere the preschooler, their thinking, speech and cognitive processes are revealed.

Key words: *fairy tale, emotions, emotional intelligence, preschoolers, development.*

Серед багатьох засобів, що забезпечують своєчасний і якісний розвиток людини в період дитинства, особливе місце займає народна культура, що має найвищий виховний потенціал в силу своїх специфічних особливостей: доступності дитячому сприйняттю, яскравості і колоритності елементів, синкретичності, співзвучності досвіду.

Розвитку емоційної сфери сприяють всі види форми і методи виховання, але особливу роль в збагаченні емоційного досвіду дитини відіграє казка. Казка змушує дитину сміятися і плакати, переживати і сподіватися, виявляти почуття і емпатію, розпізнавати мотиви моральної поведінки. Казка цільовим призначенням потрібна для підсвідомого або свідомого навчання дитини в сім'ї правилам і мети життя, необхідності захисту свого «ареалу» і гідного ставлення до інших. Примітно, що і сага, і казка несуть в собі колосальну інформаційну складову, передану з покоління в покоління, віра в яку ґрунтується на повазі до своїх предків. Багато років, система дошкільного виховання і навчання, орієнтована на інтелектуальний розвиток дитини.

Проблема емоційного розвитку дошкільників є актуальною тому, що емоційний світ грає важливу роль в житті кожної людини. Цією проблемою займалися багато педагогів, психологів (Л. І. Божович, Л. С. Виготський [2], С. А. Рубінштейн, Д. Б. Ельконін [6] та ін.), які стверджували, що позитивні

емоції створюють оптимальні умови для активної діяльності мозку і є стимулом для пізнання світу.

Мета статті – представити результати емпіричного дослідження впливу казки на емоційну складову дитини дошкільного віку.

Емоційний розвиток дошкільника пов'язаний, перш за все, з появою у нього нових інтересів, мотивів і потреб. Між нормальними, соціально прийнятними виразами, і явно хворобливими рисами, на зразок безмірної активності і надмірного збільшення афектів, гніву, страху, виділяють неймовірну кількість перехідних ступенів від «здорових» до «хворих» емоцій. Внаслідок цього немає можливості провести чітку межу між нормою і патологією в емоційній сфері.

До кінця дошкільного віку дитина починає усвідомлювати і кваліфікувати свої емоції і переживання. До цієї можливості дитина приходять через розуміння емоційного стану інших (емпатії). Емоційна сфера до кінця дошкільного віку зазнає ряд змін: відбувається узагальнення переживань, у дитини з'являються стійкі почуття, як результат узагальнення емоційного досвіду, відбувається диференціація внутрішнього і зовнішнього [2].

Вченими доведено, що діти здатні не тільки виражати емоції, а й розпізнавати їх. О. В. Гордєєва відзначає, що діти краще розпізнають ті емоції, терміни, яких найчастіше вживаються в усному мовленні. Формування мови емоцій як сукупності вербальних позначень емоційних станів, які служать засобом їх усвідомлення відноситься до новоутворенням дошкільного віку [8].

Емоційна сфера дітей старшого дошкільного віку характеризується наступними особливостями:

- формування мови емоцій як сукупності вербальних позначень емоційних станів;
- провідний тип сприйняття емоцій – аналітико-синтетичний – здатність виділяти елементи експресії і узагальнювати їх;
- здатність регулювати емоції;
- діти здатні не тільки висловлювати власні емоції, а й розпізнавати емоційні стани інших людей;
- формуються вищі почуття – моральні, інтелектуальні, естетичні.

Розвиток емоційної сфери дошкільника нерозривно пов'язаний з його спілкуванням з дорослими з однолітками. Успішний розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку можливий при всебічному врахуванні особливостей зазначених психічних станів процесу і створення необхідних умов для розвитку емоційної сфери [5].

За В. В. Мясніковою основними формами емоційного розвитку дітей дошкільного віку є: ігрові заняття, самостійна музична діяльність дітей, спільна діяльність дітей і дорослих в висловлюваннях – імпровізаціях, спектаклях – імпровізаціях, фотовиставках тощо [3, с. 91].

Таким чином, емоційний розвиток дошкільнят – цілеспрямований педагогічний процес, тісно пов'язаний з особистісним розвитком дітей, з процесом їх соціалізації та творчої самореалізації, введенням в світ культури міжособистісних відносин, засвоєнням культурних цінностей.

Процес соціально-емоційного розвитку дітей заснований, зокрема, на спостереженні дитиною способів вираження емоцій іншими членами

суспільства. На основі отриманих знань, дитина починає вчитися виражати і контролювати свої емоції.

Розвитку емоційної сфери сприяють всі види форми і методи виховання, але особливу роль в збагаченні емоційного досвіду дитини відіграє казка. Казка як унікальний вид творчості, найближче дитячої душі. Саме казку, як метод психолого-педагогічного впливу в ході нашого дослідження нами було застосовано в роботі з дошкільниками.

Емпіричне дослідження проводилося на базі закладу загальної дошкільної освіти №430 «Каштанчик» м. Києва. В емпіричному дослідженні прийняли участь 42 дитини дошкільного віку, які склали дві вибірки: експериментальну, для якої протягом місяця щодня застосовувалась казкотерапія – 23 дошкільника, з них 12 дівчаток та 11 хлопчиків віком від 5,5 до 7 років. Другу (контрольну) групу склали діти дошкільного віку, яким казкотерапія не впроваджувалась – 9 дітей, з них 9 хлопчиків та 10 дівчаток.

Нами було встановлено, що в експериментальній групі високий рівень тривожності має 21,1 % досліджуваних дітей, середній рівень – 68,4 % і низький рівень – 10,5 %. У контрольній групі низький рівень відзначається тільки в 4,3 % досліджуваних дошкільнят, середній – в 39,1 %, решта 56,5 % дітей мають високий рівень тривожності, що нижче, ніж в експериментальній групі.

Далі здійснюємо якісний аналіз і визначаємо індекс тривожності в групах. В експериментальній групі він дорівнює 43,6 %, а в контрольній – 50,3 %, проте, не дивлячись на різницю, обидва вказують на середній рівень тривожності.

Однак, в контрольній групі було встановлено, що найвищий рівень тривожності проявляється в ситуаціях, які моделюють стосунки «дитина-дорослий» («Об'єкт агресії», «Дитина і мати з немовлям», «Одягання»), значно нижчий рівень тривожності в рисунках, що моделюють стосунки «дитина-дитина».

Узагальнюючи отримані результати можна вказати на, в цілому, підвищений рівень тривожності у дітей дошкільного віку контрольної групи. До переважаючих факторів, які викликають почуття тривожності належать: побудова міжособистісних стосунків із сім'єю, соціальним оточенням дитини.

За допомогою проєктивної методики «Три бажання», спрямованої на вивчення рівня емоційного інтелекту було визначено, що в експериментальній групі низький рівень емоційного інтелекту встановлений в 4,3 % дітей, середній і високий – по 47,8 % кожен. Тобто, можна стверджувати, що в контрольній групі дітей дошкільного віку здатність продуктивно керувати своїми емоціями (Дж. Мейер, П. Селовей, М. Паоло) розвинена на достатньому рівні.

Аналогічний аналіз особливостей емоційного інтелекту в контрольній групі показав, що низький рівень відзначається в 63 % досліджуваних, середній – в 26 % і тільки 11 % мають високий рівень розвитку емоційного інтелекту.

Результати, отримані при дослідженні самопочуття, активності і настрою в досліджуваних групах показав, що за шкалами «самопочуття» і «активність» отримані дані вказують в цілому на сприятливий стан досліджуваних дошкільників. За шкалою «настрій» – дещо знижений фон.

Також було встановлено, що 10,6 % респондентів при дослідженні самопочуття отримали бали, які вказують на несприятливий емоційний фон самопочуття, 21,2 % продемонстрували високий рівень самооцінки

самопочуття, інші 68,2 % мають показники, відповідні нормі.

За шкалою «активність» 19,2 % респондентів мають низькі значення, 53,2 % – демонструють показники в межах норми, решта 27,6 % – високі значення.

І за шкалою «настрій» більшість (68 %) досліджуваних мають низькі значення, що вказують на несприятливий емоційний фон і поганий настрій. Решта 32 % має настрої, що не відзначається негативними тенденціями.

Отже, можна стверджувати, що казка, є ефективним методом психолого-педагогічного впливу на емоційну сферу дошкільників та може продуктивно впливати на емоційний інтелект та тривожність дітей дошкільного віку. У процесі сприйняття казки дитина пізнає певний її сенс, який доступний тільки їй. Під впливом слухання у дитини виникає співчуття герою і складається емоційний образ сприймаються подій і взаємин. Перспективи подальшого розвитку ми вбачаємо у підготовці та апробації психолого-педагогічної корекційної програми впливу на емоційну сферу дошкільника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева И. Н. Эмоциональный и социальный интеллект: исследование феноменов. *Вопросы психологии*. 2006. №3. С. 78–86.
2. Выготский Л. С. Психология. М.: Эксмо-Пресс, 2000. 1008 с.
3. Данилина Т. А. В мире детских эмоций. М.: Айрис-пресс, 2007. 310 с.
4. Ермолаева М. В. Психология развития: Методическое пособие для студентов заочной и дистанционной форм обучения. 2-е изд. М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. 376 с.
5. Эльконин Б. Д. Психология развития: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 144 с.
6. Якобсон П. М. Психология чувств и мотивации. М.: Институт практической психологии, 2008. 304 с.
7. Янкина Е. И. Эмоции в развитии интеллекта ребенка дошкольного возраста. Тезисы научно-практической конференции «Ананьевские чтения – 1999». Под ред. А. А. Крылова. СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 1999. 264 с.

REFERENCES

1. Andreeva, I. N (2006). Jemocional'nyj i social'nyj intellekt: issledovanie fenomenov. *Voprosy psihologii*. №3. 78-86. [in Russian].
2. Vygotskij, L. S. (2000). Psihologija. M.: Jeksmo-Press. [in Russian].
3. Danilina, T. A. (2007). V mire detskih jemocij. M.: Ajris-press. [in Russian].
4. Ermolaeva, M. V. (2003). Psihologija razvitija: *Metodicheskoe posobie dlja studentov zaocnoj i distancionnoj form obuchenija*. 2-e izd. M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut; Voronezh: Izdatel'stvo NPO «MODJeK». [in Russian].
6. Jel'konin, B. D. (2001). Psihologija razvitija: Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. M.: Izdatel'skij centr «Akademija». [in Russian].
7. Jakobson, P. M. (2008). Psihologija chuvstv i motivacii. M.: Institut praktičeskoj psihologii. [in Russian].

8. Jankina, E. I. (1999). Jemocii v razvitii intellekta rebenka doshkol'nogo vozrasta. Tezisy nauchno-prakticheskoy konferencii «Anan'evskie chtenija – 1999». Pod red. A. A. Krylova. SPb.: Izdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta. [in Russian].

Бібліографічний опис для цитування:

Харченко Н. А., Туркулець О.А. Казка як метод впливу на емоційну сферу дошкільників. *Психологічний журнал*. 2021. №6. С. 68–73.

УДК 37.017:17-053.6]:659.1:005.525

Наталія Леонідівна Шеленкова*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,**Уманський державний педагогічний**університет імені Павла Тичини**м. Умань, Україна*

ORCID: 0000-0002-6488-9078

shelenkova_nata@ukr.net

ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

У статті аналізуються питання ціннісних орієнтацій молоді під впливом реклами і рекламних образів. Розкрито визначення понять «реклама», «ціннісні орієнтації». Проаналізовано дослідження з даної проблеми, які можна поділити на три напрямки: дослідження генезису реклами, дослідження теорії реклами, а також поведінки споживачів та впливу психологічних чинників на вибір товару та сприйняття реклами. Розкриваються особливості вікової категорії (молоді), що схильні до впливу реклами, в силу своїх психологічних особливостей, емоційної нестабільності. Розкривається роль реклами, як позитивна, так і негативна, у виборі цінностей, формуванні мотивів, стилю життя, моделі поведінки молоді.

Проведене опитування (анкетування) студентської молоді дало можливість визначити думку респондентів, які вважають, що реклама диктує людям той чи інший стиль життя, в той же час вона допомагає дізнатися про товари і зорієнтувати при купівлі, а великий відсоток опитуваних вважають, що реклама пригнічує. Значна частина респондентів зізналися, що здійснювали покупки під впливом реклами.

Також молодь зазначає, що важливими цінностями є сім'я, здоров'я і любов, хоч і не ставлять ці цінності на перше місце. Були виявлені такі проблеми як безцільне проведення вільного часу в Інтернеті і перед телевізором, підвищене значення грошей і кар'єри в життєвих пріоритетах молоді.

Автор приходять до висновку, що вплив реклами на формування ціннісних орієнтацій підтвердився, проте не є критичним, та є необхідність розробки заходів щодо зниження впливу комерційної реклами щодо корекції негативного ефекту і створення основи для формування традиційних цінностей і норм поведінки.

Ключові слова: реклама, вплив, молодь, ціннісні орієнтації, рекламний образ, стендінг-маркування.

Natalia Shelenkova*Ph.D. in Psychology,**Associate Professor of Psychology Chair,**Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University*shelenkova_nata@ukr.net

ORCID: 0000-0002-6488-9078

Uman, Ukraine

THE INFLUENCE OF ADVERTISING ON THE FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF YOUNG PEOPLE

The article analyzes the issues of value orientations of young people under the influence of advertising and advertising images. The definition of "advertising", "value orientations" is revealed. Research on this problem is analyzed, which can be divided into three areas: the study of the genesis of advertising, the study of advertising theory, as well as consumer behavior and the influence of psychological factors on product choice and perception of advertising. Features of an age category (youth) which are subject to influence of advertising, owing to the psychological features, emotional instability are revealed. The role of advertising, both positive and negative, in the choice of values, formation of motives, lifestyle, model of youth behavior is revealed.

The research was conducted on the basis of the Faculty of Social and Psychological Education of the Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychna. The sample was 50 students aged 18 to 22 years. The gender aspect did not take into account.

The survey (survey) of student youth made it possible to determine the opinion of respondents who believe that advertising dictates a particular lifestyle, at the same time it helps to learn about products and navigate when buying, and a large percentage of respondents believe that advertising is depressing. A significant number of respondents admitted that they made purchases under the influence of advertising.

Young people also point out that family, health and love are important values, although they do not put these values first. Problems such as aimless leisure time on the Internet and in front of the TV, increased value of money and career in the life priorities of young people were revealed.

The author concludes that the impact of advertising on the formation of value orientations has been confirmed, but is not critical, and there is a need to develop measures to reduce the impact of commercial advertising to correct the negative effect and create a basis for traditional values and behaviors.

Keywords: *advertising, influence, youth, value orientations, advertising image, stand-marking.*

Сучасне суспільство переживає ряд серйозних змін, що пов'язані з духовними, національними, економічними, політичними, морально-ідеологічними та технологічними проблемами. Перехід країни до нового економічного і соціального укладу призвів до трансформації у всіх сферах життя, супроводжуючись змінами ціннісних орієнтацій населення. Ці зміни характерні для всіх соціальних груп, але в найбільшій мірі – для молоді.

Молодь, як особлива соціальна група, в силу психолого-педагогічних особливостей, а також матеріальної та емоційної залежності найбільш вразлива і схильна до впливу. Молодість характеризується як період становлення самосвідомості, соціального статусу, формування стійкої системи цінностей. В цей період розвивається прагнення дати власну оцінку різним явищам, критичність мислення, пошук аргументації, оригінального мислення, а також формуються ціннісні орієнтації.

Ціннісні орієнтації сучасної молоді визначають образ майбутнього. Комплексне вивчення ціннісних орієнтацій молоді дозволяє виявити рівень її адаптації до нових економічних та соціальних умов, від чого залежить майбутній розвиток суспільства в цілому.

Вивченням питання молоді, молодіжної політики і сучасних проблем молоді займались Р. В. Лінькова, С. О. Елішева, В. З. Шурбе, ціннісні орієнтації вивчали філософи, соціологи, психологи, серед яких К. А. Абульханова-Славська, О. Г. Дробницький, А. Г. Здравомислов, І. С. Кон, М. Н. Руткевич, М. Х. Тітми, В. П. Тугаринов, В. О. Отрут та інші.

Мета нашого дослідження – вивчити вплив реклами на формування ціннісних орієнтацій молоді. Для досягнення поставленої мети важливо вирішити такі завдання:

1. Розглянути рекламу як суспільне явище;
2. Вивчити види і специфіку ціннісних орієнтацій молоді;
3. Визначити вплив реклами на формування ціннісних орієнтацій молоді.

Відповідно до мети та завдань використовувались : метод наукового аналізу (аналіз літератури, наукових статей та інтернет-ресурсів по темі дослідження); синтез та узагальнення; метод моделювання (формулювання особистої думки автора з проблем дослідження); анкетування.

Неможливо уявити сучасний світ без реклами, адже в теперішньому суспільстві вона міцно зайняла провідні позиції як явище економічне, інформаційно-комунікативне та загальнокультурне. Не викликає сумнівів той факт, що реклама грає важливу роль в реалізації маркетингових і комунікативних стратегій підприємств, але при цьому вона також справляє соціально-культурний і психологічний вплив на суспільство.

У сучасній навчальній літературі представлені різні визначення поняття «реклама». Ф. Котлер розглядає рекламу як неособисті форми комунікації, здійснювані за допомогою платних засобів розповсюдження інформації, з чітко вказаним джерелом фінансування [3].

У своєму виданні «Реклама. Теорія і практика» Л. Н. Федотова визначає рекламу як форму комунікації, що намагається перевести якість товарів і послуг, а також ідеї, на мову потреб і запитів споживачів [7].

Такі автори як Л. У. Киямова, І. В. Жилавська, О. Н. Савинова та інші вивчали вплив сучасних засобів масової інформації на розвиток світогляду молоді.

Дослідження з даної проблеми можна поділити на три напрямки:

- дослідження генезису реклами, що розглядали її зв'язок з розвитком західної культури (В. В. Єрмаков, Б. І. Музикант, Н. В. Старих, В. В. Ученова) дозволяє визначити соціально-психологічні, економічні та естетичні засади розвитку рекламної діяльності і на основі цього виокремлюють етапи її становлення;
- дослідження теорії реклами – в необіхеріоризмі («теорія обміна» Г. Хоманса), когнітивної психології («теорія когнітивного диссонансу» Л. Фестингера, В. Блюменфедд, О. Кюльпе, І. Лисинський, К. Марбе, А. Рейсвиц, У. Дж. Скотт, Д. Старч, К. Шульте та ін.), в результаті яких було зроблено висновок про вибірковість особистістю сприйняття реклами;

- дослідження впливу психологічних чинників та поведінки споживачів на вибір товару та сприйняття реклами проводилися в основному у межах діяльнісного підходу, крім того вивчалася приналежність реклами до масової інформації та характеру впливу, що надається текстами реклами (Е. Л. Головлева, Е. Е. Медведева, Р. І. Мокшанцев, В. Л. Полукаров, Є. В. Ромат, А. В. Рябчук, В. В. Ученова, В. В. Ушаков, С. А. Юсупов) [4].

Необхідно зазначити, що підвищена увага до проблем молоді пояснюється її особливою роллю в суспільному відтворенні. Молодий вік характеризується істотними змінами різних сторін особистості, коли молода людина суб'єктивно ступає у відносини зі світом дорослих, що багато в чому визначає все подальше життя індивідуума. Молодь завжди була і залишається найактивнішою і динамічною соціально віковою групою, що реалізує себе у всіх сферах життєдіяльності суспільства: політичній, соціальній, культурній та економічній. Дана соціально-демографічна група в більшій мірі, ніж інші, націлена на підвищення свого соціального статусу і освоєння нових соціальних ролей.

Одним з перших визначив поняття «молодь» В. Т. Лисовський, який визначає молодь як покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в більш зрілому віці вже засвоїли, освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції; в залежності від конкретних історичних умов, вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 30 років [5].

«В рамках міжнародного наукового співтовариства давно ведуться дискусії про те, що рамки, які вже давно затвердились в ООН періодизації поняття «молодь», повинні бути значно розширені від 13–14 років до 30–35 років. У більшості європейських країн, США та Японії вони складають від 14 до 30 років. При цьому у Великобританії і Нідерландах молодь не виділяють в особливу групу, і об'єднують разом з дітьми в вікових рамках від 0 до 25 років.

Л. М. Загідулліна зазначає, що до 18–20 років у людини, як правило, формується система базових цінностей, тобто тих, які впливають на всі її рішення і вчинки. Надалі з плином років вона залишається практично незмінною. І істотний ціннісний переверот у свідомості зрілої людини можливий тільки під впливом сильного стресу, життєвої кризи [2].

У науковій статті «Ціннісні орієнтації молоді в освіті» Е. Н. Тумілевіч виділяє наступні види цінностей [6]:

- традиційні цінності особистості – це цінності, засвоєнні поколінням батьків. Відмова дітей від них свідомо чи несвідомо означає критику, осуд ними способу мислення і життя батьків;
- матеріальні цінності – будь-які матеріальні речі, які здатні задовільнити потреби людей в їжі, житлі, одязі тощо;
- соціальні цінності, пов'язані з потребою людей в соціальному статусі, в певному рівні і якості життя. У сучасному суспільстві західного типу до них відносять свободу, демократію, справедливість, права людини тощо;
- духовні цінності – це цінності духовного життя особистості і суспільства. До них відносяться моральні, естетичні, релігійні цінності.

З огляду на проблематику даного дослідження, для автора особливу значимість має докладний аналіз особистісних цінностей молоді. Слід зазначити, що на особистісні цінності мають значний вплив групові цінності, а також культура суспільства в цілому. Людина обирає особисті цінності з багатьох соціальних або інших систем цінностей, з якими вона стикається.

Кожна людина в процесі соціалізації сортує соціальні цінності, формуючи свої власні. Особисті цінності проявляються не тільки в її висловлюваннях, але і вчинках. Вони складають набір завдань і способів їх вирішення, допустимих в даній культурі.

На систему ціннісних орієнтацій молоді впливають: культурний досвід, моральні принципи, особистий досвід, внутрішньосімейна атмосфера, засоби масової інформації і розвиток інформаційних технологій. Багато вчених сходяться на думці, що, в сучасних умовах, засоби масової інформації, цифрові технології та електронні канали комунікації, зокрема соціальні мережі, у високому ступені впливають на молоде покоління, їх цінності та світогляд.

Можна стверджувати, що, як суспільний феномен, реклама поширює вплив не лише на економічну сферу, а й серйозним чином впливає на психологічний комфорт, соціальну поведінку і ціннісний вибір, особливо молодого покоління.

Сьогодні для молоді реклама стала головним агентом споживчої соціалізації, а її вплив здійснюється як безпосередньо (спонукання до придбання товару чи послуги), так і опосередковано (впливаючи на цінності). Необхідно відзначити, що прямий вплив реклами на молодь не несе серйозних наслідків, тому що найчастіше, споживча поведінка даної групи обмежена фінансовими ресурсами. Більш негативний вплив реклама здійснює на свідомість молодих людей внаслідок нестійкості їх життєвих поглядів.

Важко переоцінити роль реклами в сучасному суспільстві, щоденний вплив сприяє не тільки формуванню купівельних переваг, але вона також бере участь в становленні певної соціальної поведінки молодих людей, так як у них ослаблена бар'єрна функція свідомості, необхідна при оцінці інформації та її сприйнятті.

Реклама, впливаючи на ціннісні орієнтації молоді, культивує у них турботу про власний імідж, необхідність постійно бути в тренді. Ці модні тенденції і образи легко можна змінити або створити нові за допомогою матеріальних речей. Необхідність бути модним і створювати свій індивідуальний образ, перетворилася у сучасної молоді в своєрідний культ.

У молодих людей під впливом рекламних образів розвиваються процеси конформності і пасивності, тобто змінюється їх поведінка і думки, під впливом інформаційного тиску стираються кордони індивідуальності. Молодь не усвідомлює, як реклама впливає на їх самосприйняття, самооцінку, «власне Я», і, вибираючи модель соціальної поведінки, стиль і одяг, впевнені, що це їх вибір, а не образ, нав'язаний ззовні.

Під впливом реклами матеріальні речі включаються в систему так званого стендінг-маркування соціального статусу людей, вона стає універсальним розпізнавальним знаком, що фіксує місце молодої людини в соціальній ієрархії. Ж. Бодрійяр характеризує стендінг, як «моральний кодекс, оскільки він санкціонований соціальною групою і будь-яке його порушення, так чи інакше, супроводжується почуттям провини» [1].

Під впливом реклами, основними цінностями сучасної молоді стали індивідуалізм, кар'єризм, прагнення заробити якомога більше грошей, домогтися особистого успіху, з метою здобуття свободи вибору споживчих практик і підвищення рівня життя. Ці бажання не є ганебним, але мета побудови кар'єри і досягнення успіху полягає в розширенні можливості ще

більшого споживання, а не досягнення розвитку, творення блага суспільства і своєї країни.

В рамках даного дослідження буде використане опитування (анкетування). Анкетування – письмовий вид опитування, яке передбачає набір чітко сформульованих питань до респондента.

У дослідженні взяли участь 50 осіб, віком від 18 до 22 років, студенти факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Гендерний аспект до уваги не брався.

Анкета складається з 13 закритих питань. Далі представимо інтерпретацію отриманих даних.

Перший блок анкети (питання 1–5) спрямований на отримання даних про сучасні ціннісні орієнтації молоді. Другий блок (питання 6–13) дають оцінку ступеня впливу реклами на ціннісні орієнтації молоді та їх ставлення до реклами. Третій блок – персональна інформація про респондентів.

Перше питання анкети: «Як Ви вважаєте, що є для сучасної молоді головним у житті?». За результатами опитування були зроблені висновки про те, що більшість молодих людей ставлять на перше місце гроші, кар'єру, також респонденти вибрали любов і сім'ю як головне в житті сучасної молодої людини, примітно, що спорт і бажання зробити щось значуще для країни вибрали найменша кількість респондентів.

Наступне запитання анкети: «Які життєві цінності є пріоритетними особисто для Вас?» респонденти також могли вибрати один або декілька варіантів відповіді. За результатами відповідей на дане питання бачимо, що і в своєму житті молоді люди ставлять на перше місце гроші, роботу, далі йде сім'я і любов, потім здоров'я і творчість. Найменша кількість респондентів вибрали освіту і служіння Батьківщині як основні цінності в своєму житті.

Відповіді на перші два запитання анкети підтверджують результати дослідження, зроблені автором у ході даної роботи, про те, що засобами масової інформації в цілому, і рекламою зокрема постійно нав'язується прагнення до успіху за будь-яку ціну, модель так званої «життєздатної особистості». Інформація, що транслюється, формує хибні цінності про те, що тільки з грошима можна отримати щасливе життя.

Третє питання: «Як Ви дивитесь на своє майбутнє життя?». Можна відзначити досить песимістичні настрої молоді щодо свого майбутнього, з оптимізмом і впевненістю в майбутнє дивляться лише 23 % респондентів. З однієї сторони, це може бути обумовлено значною кількістю негативної інформації, що надходить зі ЗМІ про нестабільну економічну ситуацію та пандемію в країні і світі, яка негативно позначається на уявленні про майбутнє молодих людей. А з іншої сторони, впливом реклами та бажанням стати фінансово забезпеченими в найкоротші терміни, без докладання особливих зусиль.

Четверте питання анкети: «Якості, які Ви найбільше цінуєте в людях?». Можна відзначити, що молоді люди цінують такі важливі якості як людяність, чуйність, повагу до близьких, почуття гідності, найменша кількість респондентів відзначили працьовитість і почуття гордості.

П'ятим питанням анкети для респондентів було вказати, що вони роблять у вільний час, пропонувалося вибрати один або декілька варіантів відповіді.

Більшість опитаних у вільний час «сидять» в Інтернеті (92 %), дивляться телевізор (86 %), спілкуються з друзями (65 %) або займаються домашніми справами (68 %), найменша кількість обрали варіанти – займаються спортом (20 %). Таким чином, молоді люди проводять вільний час в онлайн-середовищі і перед телевізором, де оточені безперервним потоком реклами і великою часткою негативної інформації.

Шосте запитання анкети: «Що для Вас є основним джерелом інформації?». Основним джерелом інформації для молоді є мережа Інтернет, а також телебачення. Логічними також є відповіді на сьоме питання анкети: «Де Ви найчастіше бачите рекламу?»: в мережі Інтернет, по телебаченню, а також респонденти відзначили зовнішню рекламу.

У восьмому запитанні анкети пропонували респондентам обрати твердження, з якими вони згодні. «Я читаю / дивлюся рекламу, якщо мені потрібна конкретна інформація (54 %)», «Я купую товари, рекламу яких бачив (58 %)», «Я із задоволенням дивлюся рекламу по телебаченню (12 %)», «Мені подобається реклама (36 %)», «Мене дратує реклама (31 %)». За результатами відповідей на це питання, можна зробити висновок про те, що досить великий відсоток молодих людей купували товари або послуги під впливом реклами. Багатьом опитаним подобається реклама, і вони дивляться її із задоволенням, це обумовлено яскравою картинкою, найчастіше трансляцією свободи, незалежності, реклама позитивна, якісна і супроводжується приємною музикою.

Дев'яте питання анкети: «Як ви вважаєте, які цінності репрезентує реклама?». Відповіді респондентів: здоровий спосіб життя – 40 %; «красиве» і комфортне життя – 85 %; успіх і власне благополуччя – 79 %; кар'єра – 29 %; відпочинок і розваги – 84 %; благополуччя своєї сім'ї – 70 %.

За результатами відповідей на дев'яте запитання, можна відзначити, що молодь вважає, що реклама транслює образ «красивого» життя, успіху, відпочинку та розваг, при цьому досить великий відсоток респондентів відзначають благополуччя сім'ї та здоровий спосіб життя. Дані результати підтверджують висновки, зроблені автором у ході аналітичного дослідження.

Десяте запитання: «Який вплив справляє на Вас реклама?». 70 % опитуваних не змогли дати відповідь на це питання, 20 % – відзначають, що не звертають уваги на рекламу, 6 % – відзначають негативний вплив реклами, 4 % – позитивний. Можна відзначити, що молоді люди не можуть в повній мірі оцінити вплив реклами на своє життя, ставлення до себе і суспільства. Також можна з впевненістю говорити, що не звертати уваги на рекламу в сучасних умовах практично неможливо, вона, так чи інакше, впливає на всіх людей, які, в свою чергу, можуть це і не усвідомлювати.

Одинадцяте запитання анкети: «Чи впливає реклама на Вашу самооцінку і сприйняття себе?». 60 % респондентів не змогли дати відповідь на це запитання, 10 % – відзначають, що скоріше ні, ніж так. 12% – вважають, що скоріше так, ніж ні. 13 % опитуваних впевнені, що не впливає, а 5 % – відзначають, що впливає. Таким чином, молоді люди не можуть з упевненістю стверджувати, що реклама якимось чином впливає на їхню самооцінку і сприйняття себе. Однак, відповідь на дванадцяте питання: «Чи здійснювали ви непотрібні покупки під впливом реклами?» свідчить про те, що реклама все ж впливає на молодих людей – 64 % респондентів здійснювали покупки під впливом реклами.

Заключне питання анкети пропонувало обрати респондентам твердження, з якими вони згодні:

- Реклама допомагає дізнаватися про нові товари – 70 %;
- Реклама нерозумна – 24 %;
- Реклама відірвана від реального життя – 40 %;
- Реклама диктує людям стиль життя – 80 %;
- Реклама орієнтує людину, що здійснює купівлю чого-небудь – 26 % ;
- Реклама неефективна – 39 %;
- Реклама пригнічує – 74 % опитуваних.

Отже, респонденти вважають, що реклама диктує людям той чи інший стиль життя, в той же час вона допомагає дізнатися про товари і зорієнтувати при купівлі, а 74 % вважають, що реклама пригнічує. 39 % респондентів відповіли, що реклама неефективна, але, відповідаючи на дванадцяте питання анкети, 64 % зізналися, що здійснювали покупки під впливом реклами.

Узагальнюючи результати дослідження, можна відзначити, що вплив реклами на формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді спостерігається, але не порушує основні традиції суспільства. Молодь зазначає, що важливими цінностями є сім'я, здоров'я і любов, хоч і не ставлять ці цінності на перше місце. Були виявлені такі проблеми як безцільне проведення вільного часу в Інтернеті і перед телевізором, підвищене значення грошей і кар'єри в життєвих пріоритетах молоді.

Можна відзначити, що молоді люди не можуть в повній мірі усвідомити, як впливає реклама на їх цінності, сприйняття себе і оточуючих. З однієї сторони, вони розуміють, що реклама нав'язує їм певний, неправильний стиль поведінки, але з іншої сторони – вони схильні до цього впливу, в силу своїх психологічних особливостей, емоційної нестабільності.

Таким чином, вплив реклами на формування ціннісних орієнтацій підтвердився, проте ситуація не є критичною. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі можуть бути розробка заходів щодо зниження впливу комерційної реклами щодо корекції негативного ефекту і створення основи для формування традиційних цінностей і норм поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодрийяр Ж. Система вещей. М.: Рудомино, 1999. 224 с.
2. Загидуллина Л.М. Ценностные ориентации современной молодежи. *Научные дискуссии о ценностях современного общества*. 2015. № 10. С. 21–22.
3. Котлер Ф. Основы маркетинга. М.: Вильямс, 2015. 656 с.
4. Набока І. Психологічний вплив реклами / [Електронний ресурс]: Радіо Свобода: Аратта. Вікно в Україну. Український національний портал/ Новини. URL: http://arattaukraine.com/news_ua.
5. Социология молодежи / под ред. Р.В. Линькова. М.: Юрайт, 2015. С. 53–54.
6. Тумилевич Е. Н. Ценностные ориентации молодежи в образовании. *Система ценностей современного общества*. 2010. 10–2. С. 9.
7. Федотова Л. Н. Реклама: теория и практика : учебник для академического бакалавриата. М.: Издательство Юрайт, 2018. 391 с.

REFERENCES

1. Bodryiia, Zh. (1999). *Systema veshchei*. M.: Rudomyno. [in Russian].
2. Zahydullyna, L.M. (2015). Tsennostnye oryentatsyy sovremennoi molodezhy. *Nauchnye diskussyy o tsennostiakh sovremennoho obshchestva*. [in Russian].
3. Kotler, F. (2015) . *Osnovy marketynha*. M.: Vyliams. [in Russian].
4. Naboka I. *Psykhologichnyi vplyv reklamy*. [in Ukrainian].
5. Lynkova, R.V. (2015). *Sotsyolohyia molodezhy/pod red.* M.: Yurait. [in Russian].
6. Tumylevych, E. N. (2010).Tsennostnye oryentatsyy molodezhy v obrazovanuu. *Systema tsennosti sovremennoho obshchestva*. [in Russian].
7. Fedotova, L. N. (2018) *Reklama: teoryia y praktyka : uchebnyk dlia akademycheskoho bakalavryata*. M.: Yzdatelstvo Yurait. [in Russian].

Бібліографічний опис для цитування:

Шеленкова Н.Л. Вплив реклами на формування ціннісних орієнтацій молоді. *Психологічний журнал*. 2021. №6. С. 74-82.

РЕЦЕНЗІЯ

**на навчально-методичний довідник
СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ**

Колектив авторів: О. О. Кравченко, М. С. Міщенко, І. Г. Резніченко, А. В. Шулдик, Г. О. Шулдик, О. Р. Поліщук, К. О. Чупіна, Ю. Ю. Песоцька, С. Д. Бобриньова, К. Г. Діордій, С. О. Чорна.

16 жовтня 2020 року набрало чинності «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затвердженим наказом МОН від 08 вересня 2020 року № 1115. Міністерство надає рекомендації закладам загальної середньої освіти щодо організації освітнього процесу під час дистанційного навчання. У листопаді 2020 р. видано Лист МОН №1/9-609 «Щодо організації дистанційного навчання».

Закриття закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти через стримування поширення пандемії COVID-19 у 191 країні світу призвело до того, що 1,57 млрд учнів і студентів (90 % світового контингенту) були змушені навчатися дистанційно. З одного боку, така ситуація була цілком виправданою, тому що давала змогу убезпечити людей від ризику захворіти на COVID-19. З іншого, карантин поставив нові виклики перед закладами освіти, а також органами управління освітою на місцевому і національному рівнях. Організація ефективного дистанційного або змішаного навчання, адаптація освітньої політики до вимог сьогодення, посилення фінансового забезпечення закладів освіти, модернізація їх матеріально-технічної бази – це не повний перелік тих труднощів, які мають здолати управлінці та освітяни вже на початку нового 2020–2021 навчального року.

Серед значної кількості соціальних та економічних втрат суспільства, пов'язаних із закриттям закладів загальної середньої освіти через пандемію, експерти Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) визначають такі: посилення тиску на заклади середньої загальної освіти, які залишалися відкритими; проблеми забезпечення об'єктивності проведення проміжного та підсумкового контролю знань учнів; неготовність більшості батьків до підтримки форм дистанційного та домашнього навчання; високі економічні втрати у продуктивності праці, зумовлені поєднанням догляду за дітьми та дистанційною роботою; стресові прояви серед учнів, учителів та батьків; проблеми догляду та виховання дітей з неблагополучних сімей; зростання імовірності ризиків вживання психотропних засобів та асоціальної поведінки підлітків.

Запровадження карантину змінило життя кожного з нас, та особливо вплинуло на заклади освіти, змусивши пристосовуватись до нових умов надання освітніх послуг. Та все ж, питання дистанційного навчання в умовах пандемії корона вірусу залишається, як ніколи, актуальним.

Перший досвід масового впровадження дистанційного навчання в період карантину виявив нові виклики перед системою освіти, які потрібно врахувати під час проєктування освітнього процесу в новому навчальному році.

Для забезпечення повноцінного освітнього навчального процесу на відстані, окрім технічного інструментарію, вчителю необхідно володіти низкою

професійних та особистих компетентностей, які дозволять зацікавити, організувати учнів на початковому етапі та втримати їхню увагу аж до завершального.

Втім, цього також недостатньо: в умовах дистанційного навчання стрімко зросла роль батьків, оскільки від дітей, особливо молодшого віку, важко вимагати абсолютної дисципліни та концентрації.

У виданні подані рекомендації батькам щодо дистанційного навчання, вчителям щодо освітнього процесу, учням, практичним психологам та соціальним педагогам, рекомендації з профілактики комп'ютерного зорового синдрому, рекомендації по запобіганню емоційного вигорання педагогів, рекомендації учасниками освітнього процесу щодо кібербезпеки, рекомендації для фізичної підтримки під час карантину, розглянуто сучасні підходи до профорієнтації. Ці рекомендації ґрунтуються на здійсненому аналізі даних проведеного опитування.

Видання орієнтоване на спеціалістів, які працюють у системі як загальної, спеціальної освіти, так і вищої освіти перш за все психологів, соціальних працівників, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, вчителів, дітей та їх батьків.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАЙДА Світлана Петрівна	кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
ГИЧКО Юлія Володимирівна	аспірантка кафедри психології Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
ГУЛЬБС Ольга Анатоліївна	доктор психологічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
ДІХТЯРЕНКО Світлана Юріївна	кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
КИШМАР Василь Михайлович	магістрант факультету соціальної та психологічної освіти Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
КУЗЬМІНА Вікторія Юріївна	старший викладач кафедри психології, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ«Донбаський державний педагогічний університет», м. Бахмут, Україна
КОМІНАРЕЦЬ Олександр Євгенович	студент природничо-географічного факультету Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
МЩЕНКО Марина Сергіївна	кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
САФІН Олександр Джамільович	доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
СОШНІКОВА Марія Олександрівна	магістрантка факультету соціальної та психологічної освіти

	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
ТУРКУЛЕЦЬ Олександр Андрійович	магістрант факультету соціальної та психологічної освіти Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
ХАРЧЕНКО Надія Анатоліївна	кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна
ШЕЛЕНКОВА Наталія Леонідівна	кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини м. Умань, Україна

AUTHORS

BAIDA Svitlana	PhD of Psychological, Associate Professor of Psychology chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
HYCHKO Yuliia	Postgraduate student of the Department of Psychology Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
DIKHTIARENKO Svitlana	PhD of Psychological, Associate Professor of Psychology chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
LIVANDOVSKA Inna	Teacher of the department of psychology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
KOMINARETS Alexander	student of the Faculty of natural geography, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
KUZMINA Victoria	senior lecturer at the Department of Psychology, Horlivka Institute of Foreign Languages Donbass State Pedagogical University, Bakhmut, Ukraine
MISHCHENKO Marina	PhD of Psychological, Associate Professor of Psychology chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
KHARCHENKO Nadiya	PhD of Psychological, Associate Professor of Psychology chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
KISHMAR Vasily	Master's student of the Faculty of Social and Psychological Education Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
TURKULETS Alexander	Master's student of the Faculty of Social and Psychological Education Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
SOSHNIKOVA Mariia	Master's student of the Faculty of Social and Psychological Education Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
SAFIN Alexander	Doctor of Psychological, Professor of Psychology chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

КЕРІВНИЦТВО ДЛЯ АВТОРІВ

Формат – А 4

Поля – 2 см (нижнє) x 2 см (верхнє), 3 см (ліве) x 1,5 см (праве)

Абзац – 1,25 см

Міжрядковий інтервал – 1,5 см

Шрифт – Times New Roman

Кегль – 14.

Назву таблиці розміщувати над таблицею. Мінімальний розмір шрифту таблиць – 8 пт.

Обсяг наукових статей – від 12 сторінок; мова видання – українська, російська або англійська. Список літератури – не більше 10 позицій, мовами оригіналу.

Структура статті

*I. Б. Прізвище (повністю)
науковий ступінь, вчене звання, посада (повністю)
Місце роботи (ВНЗ, кафедра або організація, відділ),
місто, країна
E-mail*

НАЗВА СТАТТІ

Анотація українською мовою (500-600 знаків)

Ключові слова українською мовою (5-8 позицій)

*Англійською мовою
I. Прізвище (повністю)
науковий ступінь, вчене звання, посада (повністю)
Місце роботи (ВНЗ, кафедра або організація, відділ),
місто, країна
E-mail*

НАЗВА СТАТТІ (англійською мовою)

Анотація англійською мовою (не менше 1800 знаків)

Ключові слова англійською мовою (5-8 позицій)

Структура тексту статті:

- 1. Постановка проблеми.**
- 2. Аналіз останніх досліджень і публікацій.**
- 3. Мета статті.**
- 4. Виклад основного матеріалу та результатів дослідження.**
- 5. Висновки та перспективи подальших розвідок.**
- 6. Список використаних джерел (ДСТУ 8302:2015)**
- 7. References (АПА стиль - APA (American Psychological Association) style)**

Статтю, рецензію та скан-копію квитанції про оплату відсилати на

e-mail: grineva-n@ukr.net, psiholudpu@ukr.net

тел.: +380635787430

Гриньова Наталія В'ячеславівна

Більш детальну інформацію можна знайти за веб-адресою:

<https://psyj.udpu.edu.ua>

MANUAL FOR AUTHORS

Format - A 4

Fields - 2 cm (bottom) x 2 cm (upper), 3 cm (left) x 1.5 cm (right)

Paragraph - 1.25 cm

Line spacing - 1.5 cm

Font - Times New Roman

KeGLE - 14

The table name is placed above the table. Minimum font size for tables is 8 pt.

The volume of scientific articles - from 12 pages; language of the edition - Ukrainian, Russian or English. References - no more than 10 positions, languages of the original.

Structure of the article

Surname Name.

scientific degree, academic rank, position

Place of work (university, chair or organization, department),

city, country

E-mail

TITLE OF THE ARTICLE

Abstract in Ukrainian (500-600 characters)

Keywords in Ukrainian (5-8 words)

In English

Surname Name.

scientific degree, academic rank, position

Place of work (university, chair or organization, department),

city, country

E-mail

TITLE OF THE ARTICLE (in English)

Annotation in English (1800 characters)

Keywords in English (5-8 words)

Structure of the article text:

- 1. Problem statement.**
- 2. Analysis of recent research and publications.**
- 3. The purpose of the article.**
- 4. Presentation of the main material and research results.**
- 5. Conclusions and prospects for further exploration.**
- 6. List of used sources (DSTU 8302: 2015)**
- 7. References (APA style - APA (American Psychological Association) style)**

An article, a review and a scan copy of the receipt for the payment to send to

e-mail: grineva-n@ukr.net, psiholudpu@ukr.net

tel .: +380635787430

Hrynova Nataliia

More information can be found at the web address:

<https://psyj.udpu.edu.ua>

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

[Запрошуємо пройти навчання та отримати науковий ступінь «Доктор філософії \(PhD\)» за спеціальностями 053 Психологія, 231 Соціальна робота, 011 Освітні, педагогічні науки.](#)

Спеціальності	Вступні випробування
053 Психологія	Іноземна мова; Загальна психологія;
053 Психологія *	Іноземна мова; Загальна психологія; Вікова та педагогічна психологія
231 Соціальна робота	Іноземна мова; Соціальна робота;
231 Соціальна робота*	Іноземна мова; Соціальна робота; Соціально-правовий захист
011 Освітні, педагогічні науки	Іноземна мова; Загальна педагогіка;
011 Освітні, педагогічні науки*	Іноземна мова; Загальна педагогіка; Теорія і історія педагогіки

*вступ за неспорідненою спеціальністю

Подача документів з 10 липня.

Терміни навчання: за денною та заочною формами - 4 роки.

Підготовка здобувачів здійснюється докторами наук, професорами, які мають досвід підготовки кадрів вищої кваліфікації.

Вартість навчання: орієнтовно 15 000. Є можливість державного замовлення.

Наша адреса:

20300, Черкаська обл.,
м. Умань, вул. Садова, 2,
тел.: +380966258595

<https://fspo.udpu.edu.ua>

Видається в авторській редакції

Підписано до друку Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 10,7

Тираж 50 прим. Замовлення № 3014

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Садова, 2

Свідоцтво об'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88

vizavi-print/jiambo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com

vizavisadova@gmail.com